

İSTANBUL AHKÂM DEFTERLERİNDE YER ALAN TARIMSAL FAALİYETLERLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN TAHLİLİ (1800-1875)*

Çiğdem KAVAK ÇEKEN**

ÖZET

Ahkâm Defterleri bir bölgenin sosyal ve ekonomik hayatına dair bilgiler sunmaktadır. Bölge içerisinde halkın kendi aralarında ve yöneticiler arasında meydana gelen problemlere başkentin getirdiği çözümleri içermektedir. Bu kaynaklar, ilgili bölgenin sosyo-ekonomik profili açısından ve yöneten-yönetilen arasındaki ilişkileri, kanunların uygulanabilirliğini, hukuksal boşlukları ve oluşan sorunları göstermesi bakımından önemlidir.

Bu çalışmada 19. yüzyıla ait 13-26 numaralı İstanbul Ahkâm Defterlerinde yer alan tarımla ilgili 1275 hüküm kaydı değerlendirilmiştir. Her bir kayıt, ihtilafın konusu, tarihi, yeri ve müracaat eden ile şikayet edilenin sosyal konumu ve dinleri bakımından tasnif edilerek önce kendi içlerinde ve sonra toplu olarak analiz edilmiştir ve hükümlerle ilgili bu değerlendirmeler sonucunda elde edilen veriler tablolar yardımıyla aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahkâm Defterleri, Osmanlı, Tarım, İstanbul, 19. yüzyıl.

* Bu çalışma “İstanbul Ahkâm Defterleri Üzerinden 19. yüzyılda Osmanlı Tarımının Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk Anabilim Dalı.

ANALYSIS OF THE PROVISIONS OF AGRICULTURAL ACTIVITY IN ISTANBUL AHKÂM REGISTERS (1800-1875)

ABSTRACT

Ahkâm Registers present a profile about the social and economic life of the region. It contains the solution by the national capital to the problems which occur between the civilian and civilian or ruler. These reference resources are important to expose the socioeconomic profile of the region. This is important in terms of the relationship between "the ruler" and "the ruled", the practice of law, legal deficiency and the problems that occur.

In this study, 1275 provisions related to agriculture in the 19th century which are located in numbered 13 to 26 of Istanbul Ahkâm Registers were evaluated. Each record of a book classified according to book numbers, the threads of conflict, place of application, the social position of the sides of the conflict, the sides of the conflict religion, and the application period. And the first systematic themselves, than mass analyzed and the evaluation of the registers was made. At last the resulted data were presented in tables.

Keywords: Ahkâm Registers, Ottoman, Agriculture, İstanbul, 19 th-century.

I. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin tarım politikasını belirleyen en önemli uygulaması tımar sistemidir¹. Bu sistemin özelliği; toprağın mülkiyetinin devlete, işleme hakkının köylüye, vergisinin sipahiye ait olmasıydı². 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik yapısının temelini teşkil eden ve Osmanlı Devleti'nin karakteristik özelliklerinden olan toprak düzeni bozulmaya başlamıştır³. Tımar sistemi, 17. yüzyılın başlarından itibaren nakdi ilişkilerin yaygınlaşması, fiyat hareketleri, harp teknolojisinin askerliği bir meslek haline getirmesi, mali

¹ Coşkun Üçok ve Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, 11.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 263.

² Üçok ve Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 264-265.

³ Halil Cin ve S.Gül Akyılmaz, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995, s.331-332.

kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş gibi dünya ekonomisinde ortaya çıkan yapısal değişikliklerle eski önemini kaybetmeye başlamıştır⁴.

Tımar sisteminin bozulmasının önde gelen sebeplerinden birisi de fetihlerin durmasıdır. Miri arazi rejiminin temeli fetihlerle sürekli genişleyen bir devlet yapısına dayandırılmıştır. Fetihlerin durması ile birlikte hem devlet hazinesi fakirleşmiş, hem de tımar olarak tevcih edilebilecek toprakların sınırına ulaşılmıştır. Bu sebeple savaşların maliyeti yükselirken tımar rejimi başta olmak üzere bütün Osmanlı yapıları için yıkıcı etkiler göstermeye başlamıştır⁵.

Tımar sistemi bozulmaya başlayınca tımar topraklarının da iltizamla⁶ işletilmesi söz konusu olmuştur. Tımarlı sipahiliğin gelişen savaş teknolojilerine uyamaması ve devletin girdiği savaşlar dolayısıyla artan nakit ihtiyacı zirai gelir kaynaklarının mukataa⁷ haline getirilerek iltizama verilmesine yol açtı⁸. Vezirlerin, beylerbeyinin, sancakbeylerinin büyük ve verimli hasları ile zeamet ve tımarları derece derece miri mukataa⁹ haline

⁴ Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, 7. Baskı, Dergah Yayınları, Ankara, 2005, s. 225.

⁵ Cin ve Akyılmaz, Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, s.332-333.

⁶ İltizam, mukataaların müteşebbisler eliyle bir bedel karşılığı işletilmesidir. İltizama vermeye ilzam, iltizam verilen kişiye mültezim denirdi. Genel olarak mukataa haline getirilen işletmenin, vergi veya resim tahsil işi, tahvil adı verilen üç yıllık bir süre için açık arttırma ile iltizama veriliyordu. Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Mali Yapısının Ana Hatları" Osmanlı Ansiklopedisi Cilt 3 içinde(125-134), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.132.

⁷ İltizam usulünde vergi kaynakları "mukataa" olarak adlandırılmıştır. Cin ve Akyılmaz, Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, s.339-340.

⁸ Ahmet Akgündüz ve Said Öztürk, 700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999, s. 486-487.

⁹ Yıllık gelirlerin asgari kıymeti genellikle maliye tarafından tespit edilmiş olan hazine defterlerinde yer alan mukataaların muayyen bir yıl için temin edebileceği azami kıymeti de kar gayesi ile hareket eden mültezimlerin rekabeti ile müzayede şartları içinde belirlerdi. Mültezimler müzayede konusu olan mukataayı vaat ettiği gelir, sebep olacağı masraf ve bırakacağı kar hakkındaki tahminlere göre kıymetlendirdikten sonra devlete yıllık olarak ödemeyi kabul edebilecekleri miktara dair tekliflerini yaparlardı. Hazine bunlar arasında en yüksek teklifi yapan mültezime tahvil adı verilen ve genellikle 1 ila 3 yıl arasında değişen bir devre için olmak üzere o mukataayı vergilendirme hakkını devrederdi. Belirli bir mukataayı vergilendirme hak ve yetkisini belirli bir süre

dönüştürülerek iltizam veya emanet yoluyla merkez hazinesine bağlanıyordu¹⁰. Tımarların iltizama verilip mukataaya dönüştürülmesi vergi konusu olan zirai işletmeleri verimsizleştirilmesi ile sonuçlandı. Bunun üzerine de tımar sisteminde daha önce varolan güvenliğin mukataa sisteminde yeniden sağlanması için 1696'da malikane sistemi¹¹ getirildi. Böylece tımandan iltizama, iltizamdan da malikaneye doğru bir eğilim belirdi. Bu bir yandan da toprakta özel mülkiyet ve vakıflaşma eğilimini de beraberinde getirmiştir¹².

Tarım toplumlarında arazinin tabii olduğu hukuki esaslar, hem bu toplumların ekonomik ve mali yapısı, hem fertlerin sahip oldukları tasarruf hakları bakımından önem taşımaktadır. Hangi mülkiyet türünün seçileceği bu toprakların nasıl ele geçirildiği, eski maliklerinin kimler olduğu ve devletin bu topraklar için ne gibi bir tasarrufta bulunduğu gibi birçok faktörün devreye girmesiyle belirlenmektedir.

İslam hukukunda arazinin statüsünü belirleyen esas faktör bu arazinin İslam devletinin hakimiyetine nasıl geçtiğidir. İslam devletlerinin hakimiyetine herhangi bir savaş olmadan geçen arazinin sahipleri eğer Müslüman iseler, bu toprakların mülkiyeti eski sahiplerinde kalmaktadır.

için almış bulunan mültezim, devletin sağladığı mali, idari ve adli kolaylıklardan faydalanarak kanunların çizdiği sınırlar içinde tam bir müteşebbis gibi hareket eder ve faaliyetine ait hasılatın müzayedede tespit edilmiş olan miktarı hazineye ödedikten sonra kalan kısmını kendi şahsi ve meşru karı olarak kazanırdı. Bu sayede devlet zamanın şartlarına göre çok masraflı külfetli ve daha az rantabl olacağı tahmin edilebilen muazzam bir maliye teşkilatına lüzum kalmadan, kanunlarda genellikle aynı şekilde tespit edilmiş bulunan vergi gelirlerini nakden ödenmesi icap eden bütçe harcamaları ile irtibatlandırmak imkanını bulmuş oluyordu. Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi. 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005, s.101.

¹⁰ Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s.225.

¹¹ Malikane sistemi metod olarak iltizam sistemine benzemektedir. Ancak bu kez mukataalar belirli sürelerle değil, "kayd-ı hayat" şartıyla verilmektedir. Sistemin amacı "sık sık değişen mültezimlerin, mümkün olduğu kadar fazla kar sağlamak uğruna tahrip ettiği vergi kaynağını ihya ve idame ettirmek üzere değişmez bir mültezimin tasarrufuna bağlamaktır. Malikane sistemi nakdi ekonominin şartlarına uydurulmuş şekli ile tımar sisteminin bir çeşit ihyası ya da bir başka deyimle tımar ve iltizam usullerinin bir çeşit karışımıdır. Cin ve Akylmaz, Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, s.342.

¹² Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s.225.

Yani bu topraklar mülk topraklardır ve sahipleri bunları diledikleri gibi tasarruf edebilmektedirler¹³. Bu tür toprak sahipleri ellerinde bulunan topraklar için vergi ödememekte sadece ürettikleri üründen belirli bir miktarı "öşür olarak"¹⁴ devlete veya devlet adına görevli olan kişi veya kuruma ödemekteydiler¹⁵.

Eğer sulh yoluyla ele geçen bu toprakların sahipleri Müslüman değilse bu durumda sulh antlaşmasında bu araziye nasıl bir statü verildiği önem kazanmaktadır. Ya bu toprakların mülkiyeti eski sahiplerinde bırakılır ve mülk toprak olurlar ya da kuru mülkiyeti (rakabe) devlette alıkonularak tasarrufu yerli ahaliye terk edilir. Yerli ahalden bu topraklar için haraç adı altında vergi alınır ve bu topraklar haraç toprakları¹⁶ kapsamında değerlendirilir¹⁷.

Savaş yoluyla elde edilen toprakların nasıl bir statüye bağlanacağı ise hukukçular arasında tartışmalıdır. Devlet başkanı dilerse bu toprakları gazilere mülk topraklar olarak dağıtır. Bu durumda söz konusu topraklar öşür toprakları statüsüne geçer. Veya yerli halka mülk toprak olarak dağıtır. Bu durumda da bu topraklar haraç toprakları olur¹⁸.

Tanzimat devrine kadar Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir kanunlaştırma hareketine rastlanmaz. Nitekim tarım toprakları ile ilgili müstakil bir kanun, bu döneme kadar söz konusu edilmemiştir. Toprak ile ilgili kurallar muhtelif eyaletler için çıkarılmış kanunnamelerin baş kısmına mukaddime şeklinde konuyordu. Tanzimat'ın ilanından sonra hukuk alanında başlayan kanunlaştırma ve yenilik akımlarının etkisi kendisini

¹³ M. Akif Aydın, Türk Hukuk Tarihi, 9.Baskı, Hars Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 365.

¹⁴ "Öşür" kelime anlamı bakımından Arapça'da 1/10 yani "onda bir" anlamında olmasına rağmen İslam fakihlerinin fetvaları ile toprağın verim durumuna göre 1/8, daha verimli yerlerde 1/5 oranında da alınmıştır. Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", Güler Eren(Ed.). Osmanlı Ansiklopedisi içinde. Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 59-65, s.59.

¹⁵ Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", s.59.

¹⁶ Haraç topraklar, bir yerin fethinden sonra o yerin yerli gayrimüslim halkına mülkiyeti bırakılan topraklardır. Bu toprakları işleyenler her çeşit tasarruf hakkına sahiptirler. Ancak bunlar haracı mukassem adıyla öşür, ve haracı muvazzaf adıyla da arazi vergisi öderlerdi. Halil Cin, Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987, s. 13-14.

¹⁷ Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s.365.

¹⁸ Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s.366.

Toprak Hukuku alanında da hissettirmiştir. Nitekim toprak hukukunu tanzim gayesiyle bir komisyon teşkil edilmiştir. Bu komisyonun hazırladığı tasarısı 1858 yılında kanunlaşmıştır. Komisyon kanun tasarısını hazırlarken daha evvel topraklar için çıkarılan kanunları ve fetvaları bir araya toplamış, bunları incelemiş, eski kuralları günün şartlarına göre yeniden tanzim etmiş ve sonradan çıkarılan iradelerle yapılan değişiklikleri birbirine uydurmaya çalışmıştır. Böylece kurallar sistematik bir şekilde bir araya toplanmıştır. Arazi kanunu mülk olan ve mülk olmayan toprak ayırımını dolayısıyla şer'î ve örfî hukuk ayırımını muhafaza ederek hukuk alanındaki bu ikililiği devam ettirmiştir¹⁹.

Osmanlı Devleti'nde 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi arazi türlerini miri, mülk, metruk, vakıf ve mevat arazi olarak beş kategoride değerlendirmiştir²⁰. Arazi Kanununun 83. cü maddesinde tanımlanan miri toprakların özelliklerinden yola çıkarak miri toprakları, rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olmak üzere tasarruf hakkı muayyen bir bedel mukabilinde devlet tarafından şahıslara müddetsiz olarak tefviz edilen topraklar olarak tanımlamak mümkündür²¹. Bu arazi çeşitleri içinde ağırlığı oluşturan miri arazi fethedilen toprakların Beytülmal'de alkonulması, fetih esnasında ne sebeple alınıp verildiği bilinmeyen arazi, mülk arazi sahibinin mirasçısız ve vasiyetsiz olarak ölmesi, maliki meçhul olan arazinin zaman aşımına uğraması ve soyut mülkiyeti devlete ait olmak üzere ihya edilen arazilerden oluşmaktaydı²². Osmanlı hukukunda miri arazinin ilk defa Kanuni Sultan Süleyman zamanında kanunlaştırıldığı söylenebilir²³.

Mülk topraklar, rakabe ve tasarruf haklarının kayıtsız şartsız "aynı şahsa" ait olduğu topraklardır. Başka bir deyişle mülk topraklar şahısların özel mülkiyetinde olan topraklardır. Malik, mülkü olan toprak üzerinde dilediği gibi tasarruf eder. Toprağı satabilir, bağışlayabilir ve vakfedebilir. Yani mülk topraklar üzerinde malik, bugünkü eşya hukukunda olduğu gibi mülkiyet hakkının verdiği kullanma (usus), yararlanma (fructus) ve tüketim

¹⁹ Akın Düren, Toprak Hukuk Dersleri, AÜHF Yayınları No:306, Ankara, 1972, s.17-18.

²⁰ Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s.366.

²¹ Düren, Toprak Hukuku Dersleri, s.23.

²² Abdullah Mesud Küçükkalay, "Osmanlı Toprak Sistemi- Miri Rejim", Güler Eren(Ed.), Osmanlı Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.55.

²³ Cin ve Akyılmaz, Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, s. 254-255.

(abusus) yetkilerinden faydalanabilir. Aynı zamanda bu topraklar bugünkü miras hukukundaki gibi miras yoluyla intikal eder²⁴.

Bugünkü dilde metruk kelimesi bir mülkün kullanılmayarak terki anlamına gelir. Oysa Arazi Kanunnamesinde kastedilen anlam, eşyanın kamunun kullanma ve faydalanmasına tahsis edilmesidir. Bu terimin bugünkü karşılığı kamu mallarıdır. Metruk topraklar, özel kişilerin mülkiyetine girmeyen ve ortak faydalanmaya tahsis edilen topraklardır. Miri topraklar gibi bu toprakların da rakabesi beytülmale aittir, fakat onlar gibi kişilerin yararlanmasına tahsis edilmezler. Devlet bunları kamunun yararlanmasına tahsis eder²⁵.

Arazi Kanunu 5. ci maddesinde metruk topraklar ikiye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi yararlanılması kamuya ait olan yollar, köprüler, namazgahlar, pazar yerleri, mesire yerleri gibi topraklardır. Diğerleri ise bir veya birkaç köy veya kasaba halkının yararlanmasına tahsis edilmiş olan mer'a, yaylak, kışlak ve harman yeri gibi mahallerdir²⁶.

Vakıf toprakları, vakfedilen arazinin mülk olup olmamasına göre, sahih vakıflar ve gayri sahih vakıflar (tahsisat kabilinden olan vakıflar) olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır²⁷.

Sahihs vakıflar; şahsi mülklerin, sahipleri tarafından vakıf şartlarına uygun olarak vakıf haline getirilmesidir. Bu, ebedi bir tahsistir. Ve arazinin mülkiyet hakkı da, tasarrufu ile beraber devredilmiştir. Bütün vakıflar gibi, toplumun sosyal-ekonomik ihtiyaçlarından birini karşılamak hedefine yönelmektedir. Arazinin öşür ve haracı, yine devlete ödenmektedir²⁸.

Gayri sahih vakıflar, miri arazinin vakıf haline getirilmesiyle ortaya çıkar. Bizzat devlet başkanının veya onun izniyle başka bir devlet memurunun, bir kısım miri arazinin gelir ve menfaatini, kuru mülkiyeti devlette kalacak şekilde vakıflaştırması demektir. Bu yolla meydana gelen vakıf arazinin vergileri de yine devlete ödenir. Bu arazilerin genel anlamda toplumun dini, sosyal, ekonomik ve ilmi ihtiyaçlarına cevap verdiği gibi, devlet hazinesinden ödenmesi gerekli harcamaları da karşılamaktadır. Bir

²⁴ Düren, Toprak Hukuku Dersleri, s.19.

²⁵ Düren, Toprak Hukuku Dersleri, s.21.

²⁶ Düren, Toprak Hukuku Dersleri, s.21.

²⁷ Halil Cin, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Yenigün Matbaası, Ankara, 1978, s.36.

²⁸ Halil Bayrakçı, Osmanlı Toprak Sistemi: Miri Hukuk, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990, s.52.

mütevelli tarafından idare edilen bu vakıf arazilerinin satılması, hibesi, vasiyeti ve değiştirilmesi mümkün değildir²⁹.

Kimsenin mülkünde olmayan ve işlenmiş halde bulunmayan, hiçbir yerleşim bölgesinin müşterek tasarrufundan olmayan ve bu bölgelere belli bir uzaklıkta bulunan araziye mevat arazi veya ölü topraklar denir. Bu tür arazi kimsenin mülkünde değildir, ancak ihya yoluyla özel mülkiyete konu olabilir veya miri arazi statüsü kazanabilir. Ancak bu tip arazinin tarıma kazandırılması için etrafını çevirmek, sınırlarını belli etmek yeterli değildir. Böyle etrafı çevrilen toprağın üç yıl içinde işlenerek tarıma kazandırılması gerekmektedir. Aksi takdirde etrafın çevrilmesiyle kazanılan öncelik hakkı kaybolur³⁰.

Tanzimat tımar sisteminin hukuki varlığını ortadan kaldırmıştır. 1858 Arazi Kanunnamesi'yle zirai topraklarda özel mülkiyet ağırlık kazanmış, miri toprakların el değiştirmesi hızlanarak yaklaşık %70'i özel mülkiyete geçmiştir³¹.

Osmanlı Devleti'nde nüfusun çoğunluğu, genellikle %80-90'ı toprakla uğraşüyor ve geçimini büyük çiftliklerde değil küçük aile arazilerinde topraktan sağlıyordu. İktisadi zenginliğin çoğunu tarım yaratıyordu. Bu sektörün genel ekonomik öneminin bir göstergesi tarımdan elde edilen gelirlerin Osmanlı Devleti için taşıdığı önemdir. 19. yüzyıl ortasında tarımdan alınan iki vergi öşür ve arazi vergisi, tek başlarına devlette toplanan tüm vergilerin yaklaşık %40'ını oluşturuyordu³².

Osmanlı devlet sisteminde, adli mekanizmanın başı hükümdardı ve bu sorumluluk, adli ve idari görevliler tarafından onun adına yürütülüyordu. Bunun sonucu olarak da zulme uğrayan veya yerel mahkeme tarafından verilen kararı beğenmeyen bütün Osmanlı vatandaşlarının, araya hiçbir aracı koymadan, mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla padişaha veya onun yetki verdiği kişilere/kurumlara müracaat etme hak ve imkânı vardı. Divân-ı Hümayun'a yansıyan şikâyetler ve bunlara dair çözümler önceleri, devlete ait mühim meselelerin kaydedildiği Mühimme Defterlerine yazılıyordu. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise şikâyetlere dair olan meseleler,

²⁹ Bayrakçı, Osmanlı Toprak Sistemi: Miri Hukuk, s.52-53.

³⁰ Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s.368.

³¹ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", Güler Eren(Ed.). Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.18.

³² Donald Quataert, Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922), 7. Baskı, Ayşe Berktaş(çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.195-196.

eyalet ayrımı yapılmaksızın, Şikayet Defterlerine kaydedilmeye başlanmıştır. Sonraki dönemlerde, merkezi otoritenin zayıflamasıyla beraber, şikayetlerin sayısında artış olmuş ve buna paralel olarak da şikâyet kalemlerinde iş yükü artmıştır³³. Merkeze yapılan şikayetler için çözüm sürecini kısaltma ihtiyacı da ortaya çıkınca, genel olarak her bir eyalet için müstakil defter oluşturulmuş ve merkeze gelen şikayetlerin çözümleri bu defterlere kaydedilmeye başlanmıştır. Böylece, yaklaşık olarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Divân-ı Hümayun'da, halkın şikâyetlerinin görüşülmesinden sonra alınan kararların birer suretinin farklı bölgelere ait defterlere kaydedilmesiyle Ahkâm Defterleri meydana gelmiştir³⁴. Ahkâm hükmün çoğulu olup “padişah buyruğu” anlamına gelmektedir. Osmanlılar’ da padişahın yetki verdiği makama bağlı daireler onun adına hüküm verebilirdi.³⁵ Bu hükümler padişah adına hazırlanmasından dolayı ferman adını da alırlardı.

Bu çalışmada tarım sisteminde yaşanan sorunları, bu sorunların gelişimini ve bu sorunların taraflarının toplum içindeki yerini değerlendirmek üzere İstanbul Ahkâm Defterleri kullanılmıştır. İstanbul Ahkâm Defterleri 1742-1910 tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 26 adet defterden oluşmaktadır³⁶. Bu çalışma 19. yüzyıl dönemini temel almış olup, bu döneme ait olan 13-26 numaralı Ahkam Defterleri’nde yer alan 1275 hüküm kaydını kapsamaktadır.

II. YÖNTEM

Çalışmanın ana kaynağını, KAL’A editörlüğünde oluşturulan ekip tarafından derlenmiş ahkâm kayıtları oluşturmaktadır. Her bir İstanbul Ahkâm Defteri kaydı, hukuki ve ekonomik etkiler göz önüne alınarak tespit edilmiş değişkenlere göre sınıflandırılmıştır. İstanbul Ahkâm Defterleri’nde 1800-1875 yılları arasında tarımla ilgili 1275 hüküm belirlenmiştir.

³³ Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2013/1, Sayı:17, ss.9-29, s. 9.

³⁴ Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", s. 9.

³⁵ Halil Sahillioğlu, “Ahkâm”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.551.

³⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, İkinci Baskı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 42, İstanbul, 2000, s.26-29.

İstanbul Ahkâm Defterlerinde Yer Alan
Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Hükümlerin Tahlili (1800-1875)

Bu hüküm kayıtlarından yola çıkarak dönemin tarım sisteminde yaşanan ihtilafları, bu ihtilafların meydana geldiği yeri, ihtilafın taraflarını ve ortaya çıkış dönemlerini değerlendirmek üzere uyguladığımız tasnif yönteminde her bir hükmü yer aldığı defterin numarası, içerdiği ihtilafın konusu, başvuru yeri, müracaat eden (sorununu ileten) ve şikayet edilen kişilerin sosyal konumları ve dinleri ile hüküm kaydının yılı ana başlıkları altında değerlendirdik. Böylelikle en çok ihtilafın yaşandığı konular, bu ihtilafların kimler arasında yaşandığı, hangi bölgede hangi sorunların yoğunlaştığı ve ihtilafların yıllara göre değişimi ile ilgili istatistiki sonuçlar elde edebilmek mümkün olmuştur. Uygulanan bu tasnif yönteminde benimsenen ana kriterler ve bu kriterlerin alt başlıkları aşağıda belirtilmiştir:

- Defter numarası

Hükümlerin yer aldığı defter numaralarına bakıldığında tarımla ilgili 19. yüzyıldaki hükümlerin 13-26 numaralı defterlerde yer aldığı görülmüştür.

- İhtilafın konusu

İhtilafın konusu belirlenirken hükümde geçen sorunlara göre, daha önce yayınlanmış olan İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi I³⁷ ve İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi II³⁸ kitaplarında yer alan konu tasnif sistemi benimsenmiş olup ortaya çıkan yeni konular doğrultusunda yeni konu ekleme veya olmayan konunun çıkarılması yoluyla revize edilmiştir. Konularla ilgili tasnif sonrası, 7 ana başlık oluşturulmuştur. Bu ana başlıklar ve içerdikleri konular şunlardır:

* Miri, Tımar ve Mülk Toprağın Tasarrufu, Mirasen İntikali, Tefvizi, Satışı ve Rehni

Bu ana başlığın altında değerlendirdiğimiz konular şunlardır: Miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali, Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali, Miras bırakanın borcunun mirasçılara intikal eden tarla, bağ, bahçe

³⁷ Ahmet Kal'a (Proje Yöneticisi), İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi I (1743-1757), Yayın Hazırlama Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997.

³⁸ Ahmet Kal'a (Proje Yöneticisi), İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi II (1757-1763), Yayın Hazırlama Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997.

vb. mahsulünden tahsil edilememesi, Tımar toprağın ferağ ve tefvizi, Mülk çiftlik, tarla, bağ ve bahçe satışı, Arazinin müşterek mutasarrıflar arasında taksim olunması, Tımar yerlerin sınırlarının belirlenmesi.

* Miri, Tımar ve Mülk Toprak İhtilafları

Bu ana başlığın altında değerlendirilen konular : Tımar, mülk çiftlik, tarla veya arazilere müdahale, Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır, orman, koru, sazlık ve kamışlığa müdahale, Bağ, bahçe ve bostana müdahale, Çoban ve hayvan sürülerinin tarım yapılan araziye müdahalesi, zarar vermesi, Mandıraya, ahıra, ağıla, koyun sürüsüne müdahale, Tımar iskeleye ve dalyana müdahale, Değirmene müdahale, Ev, arsa vb. müdahale.

* Vergiler

Bu ana başlık altında değerlendirilen konular: Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödeyenlerden verginin tahsili, Fazla vergi talebi ve tahsili, Vergiye tabi olmayanlardan vergi tahsili, Serbest tımar vergisine müdahale, Bostancıbaşının vergisine müdahale, Fazla vergi tahsil eden voyvoda, subaşı vb.nin görevden alınması, Vergi olarak toplanan mahsule müdahale, Vakıfların vergi gelirlerine müdahale, Mültezimin vergi tahsiline müdahale, Vergi gelirlerinin tahsiline müdahale.

* Tımarlı Sipahiler Arasındaki Tımarlı Topraklarla İlgili İhtilaflar

Bu ana başlık altında değerlendirilen konular:Tımar hissesi ihtilafları, Sipahinin veya mültezimin tımarına, mahsulüne ve vergisine başka bir sipahinin, mültezimin vb. müdahalesi, Tımar köyüne müdahale.

* Tımarlı Sipahi İle Mültezim Arasındaki Vergi ve İltizamla İlgili İhtilaflar

Bu ana başlık altında değerlendirilen konular: Sipahinin mültezimin vergi toplamasına müdahalesi, Mültezimin görevden alınması ve yerin iltizama verilmesi, Mültezimlerden iltizam bedelinin tahsili.

* Tımarlı Sipahi İle Reaya Arasındaki İhtilaflar

Bu ana başlık altında değerlendirilen konular: Reayanın başka şehir, köy vd. yerlere göçü, Aynen alınan vergi mahsulünün yakın pazara taşınması ihtilafı, Aynen alınan vergi mahsulünün ambarlanmasındaki ihtilaflar, Ziraat olunan tarla vb. yerlerin sipahisinin izni olmaksızın bağa çevrilmesi, Ürünün ziraat edilen yerde harmanlanması, Öşrü uzak pazarlara nakil teklifiyle teaddi.

* Diğer Konular

Bu başlık, ender görülen ve diğer konu başlıkları altında değerlendirilmeyen konuları içermektedir. İncelediğimiz defterlerde karşımıza çıkan ve bu başlık altında gösterilen konular: Alacak tahsili, İcar bedelinin tahsili, Yeniçerilerce avlanan geyik ve pastırmaların tevzii ve ahaliye zulüm eden eşkiyanın yakalanması, Hayvan alım satımı, Ayanlık iddiasıyla halka zulüm, Zarar tazmini, Arsa üzerine bina yapma, Arnavud taifesinin buldukları yerden kaldırılması, Bahçıvan esnafı ve sebzecibaşı arasında antlaşma, Zahireye müdahale, Serdarın reyaya zulmü, Vergiden muafiyet beratı, Mülk çiftliğin samanlığının yakılması, Su kuyusu masrafının bölüşümü, Vakıfların kayıt muamelesinde takip edilecek usul, Çoban kethüdasının muhasebesinin görülmesi, Harman yerine rüzgar esmesine mani olma, İltizam temessükünün iptali, Gayrimenkullerin vakfa kaydettirilmek üzere tespit ve tescili, Yağhaneye müdahale, Çayır ve koru sınırlarının belirlenmesi ve deftere kaydettirilmesi, Voyvodanın mültezimden haksız para ve zahire talebi, Ahaliye zulüm eden kişilerin İstanbul'a gönderilmesi.

- Başvuru yeri

Hükümlerde başvuru yeri olarak nahiyeler belirtildiği için, başvuru yeri açısından tasnifte hükümler, nahije bilgisi ve bu nahiyenin sınırları dahilinde olduğu kazalara göre ayrılmış ve böylelikle hem nahiyelere göre, hem de kazalara göre tespit yapma imkanı doğmuştur.

Osmanlı arşiv vesikaları doğrultusunda yapılan İstanbul tanımlarından yola çıkarak, bu çalışmamızda hükümleri başvuru yerine göre, İstanbul (Suriçi), Haslar, Üsküdar ve Galata olmak üzere 4 kaza ve bu kazalara bağlı nahiyelere göre değerlendirdik.

Hükümlerde geçen ve Haslar kazasına bağlı olduğu belirlenen nahiyeler; Silivri, Büyükçekmece, Terkos, Midye, Çatalca, Küçükçekmece, Burgos, Edirne, Tekirdağ, Çorlu, Vize, Ereğli, Gelibolu, Malkara, Istranca, Hasköy, Keşan, İnöz, Kırklareli, Fener.

Hükümlerde geçen ve Üsküdar kazasına bağlı olduğu belirlenen nahiyeler; Gebze, Yaros, Şile, Kartal, Karamürsel, Kandıra, Kaymas, Kocaeli, Taşköprü, Yalova, Şeyhler, Ağaçalı, Adalar, Gençli, Geyve, Kadıköy.

Hükümlerde geçen ve Galata kazasına bağlı olduğu belirlenen nahiyeler: Kapıdağ, Bandırma, Marmara, Erdek, Mahmutpaşa, Mudanya, Paşalimanı, Yeniköy, Beşiktaş, Gemlik.

İstanbul Kazası; Batı'da Yedikule ile Ayvansaray arasındaki surlarla nihayetlenen ve Haliç ile Marmara'nın çevrelediği tarihi yarımada, yani eski

Bizansı oluşturan Sur içinden oluşan kazadır. Bugünkü Fatih ve Eminönü ilçelerinin olduğu bölgedir. Nefs-i İstanbul, Dersaadet veya Asitane-i Saadet isimleriyle de anılır. Bu bölgeye İstanbul Kadılığı adı verilir. İstanbul kadılığı en yetkili kadılıktı. İstanbul kazasından tarımla ilgili yapılan başvurular oldukça sınırlıdır ve nahiye bilgisi bulunmamaktadır.

- Müracaat edenin sosyal/mesleki konumu

Osmanlılarda sosyal tabakalaşmayı belirleyen yönetenler (askeri zümre)³⁹ ve yönetilenler (reaya)⁴⁰ ayrımıdır. Askeri zümre⁴¹ kendilerine tımar kesiminden, hazineden veya vakıflardan gelir ayrılan zümredir. Askeri zümre (yönetenler); saray halkı, ilmiye, seyfiye (kapıkulları ve tımarlı sipahiler) ve kalemiyeden meydana gelmektedir⁴². Osmanlı yönetici sınıfının üyesi olabilmesi için; İslam dinini ve bunun ayrılmaz parçası olan düşünce ve amel (ibadet) sistemini kabul edip uygulaması, padişaha ve onun hükümdarlık görevlerini üstlenmek ve gelirlerini toplamak için kurulan devlete sadık olması ve Osmanlı hayat nizamını meydana getiren karmaşık davranış, örf ve adetler ile dil sistemini bilip uygulaması gerekiyordu⁴³. Saray halkı, padişah ve bazı ağalar, hocalar, hekimler, eminler gibi saray görevlilerinden oluşuyordu. İlmiye zümresi medrese öğretiminden geçmiş ilim adamlarıdır. Bunları oluşturan müderrisler öğretimle, müftüler fetva ile kadılar ise yargı ve yönetimle görevlidirler. Seyfiye (ehl-i örf) kapıkulları ve

³⁹ Saltanat berati ile padişahın kendilerine dini ya da idari yetki tanıdığı kimselerden oluşmaktadır. Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", Ekmeleddin İhsanoğlu(Ed.), Osmanlı Devleti Tarihi Cilt 2 içinde, IRCICA (İslam Tarih, Sanat, Kültür Araştırma Merkezi), İstanbul, 1999, ss.441-510, s.444.

⁴⁰ İdareye hiçbir şekilde katılmayan muhtelif din ve soylara mensup zümrelerden oluşmaktadır. Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", s.444.

⁴¹ Devlet yönetme işine karışanlar, yani yönetici sınıf üyeleri, egemen olan hanedanın hizmetinde olduklarından, Osmanlılar, devletin ilk yüzyılında görevlerinin askeri yönü ağır bastığı için askeri olarak adlandırılırdı. Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Birinci Cilt, Mehmet Harmancı(çev.), E Yayınları, İstanbul, 1982, s.167.

⁴² Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s.155.

⁴³ Ziya Kazıcı, Osmanlı Toplum Yapısı, Bilge Yayınları, İstanbul, 2004, s.22-23; Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Birinci Cilt, s.167.

tımarlı sipahilerden⁴⁴ oluşmaktadır. Kalemiye ise devlet dairelerinde idari görevlerde bulunan memurlardır⁴⁵.

Yöneten-yönetilenler ayrımı bütün Osmanlı klasik dönemi boyunca toplumsal yapının en belirgin ayırıcı unsuru olmuştur. Bunun nedeni bir devlet politikası olarak diğer sosyal gruplarda birbirine geçişlilik kolaylaştırılmışken yöneten-yönetilen ilişkisinde bunun mümkün olduğunca sınırlandırılmasıdır. Örneğin, gayrimüslim olanın Müslüman olması, göçebe olanın yerleşik hale geçişi çeşitli kolaylıklara sahipken, reayanın askeri sınıfa geçişi kolay değildir⁴⁶.

Yönetici kesimi teşkil eden askeri sınıf kendi içinde bir homojenlik arz etmesine karşın, reaya sınıfı, devlet içerisindeki sosyo-politik konum, dini inanç ve merkezi otorite ile ilişkiler bakımından heterojen bir yapı göstermekte idi. Bu farklılıklardan dolayı devlet reayanın tasnifinde çeşitli özellikleri kriter olarak kullanmıştır. Bu kriterlerin başında din faktörü gelmektedir. Bu faktörde reaya "Müslim" ve "gayrimüslim" olarak iki temel gruba ayrılmıştır. Ancak bu iki temel grubun içinde de farklı sosyal yapılanmalar vardı. Bu sosyal yapılanmaların devlet tarafından tasnifinde ise ekonomik faaliyet, yaşayış tarzı ve özellikle gayrimüslimler için din ve mezheb farklılıkları gibi kriterler göz önüne alınmıştır⁴⁷.

Yerleşim durumuna göre sosyal yapının temel unsurunu şehirli ve köylüleri oluşturuyordu. Genel olarak ziraatle uğraşan çiftçi-köylü "reaya" tabiriyle anılıyordu. Şehirli, toprak sahibi olmadıkça bir takım şahsi vergi ve mükellefiyetlerden muaf bulunurlardı. Ancak avarız denilen ve genellikle fevkalade durumlarda alınan vergileri devlete verirlerdi. Bununla birlikte şehirlik ve köylülük arasında çok katı bir çerçevenin olmadığı da belirtilmelidir. Herhangi bir vesile ile çiftini, köyünü terk edip, yani raiyetlikten çıkıp şehre göç edenlere, hatta devlet görevi alanlara ve askeri zümreye katılanlara rastlanmaktaydı. Bu gibilerin şehirli sayılmaları için resmi ve kanuni bir vasıf kazanmaları için, aynı şehirde on-onbeş yıl kadar ikamet prensibi getirilmişti. Bu süreyi dolduranlar kanun nazarında şehirli sayılıyorlardı. Bunun dışında köylülerin "raiyyetlikten" çıkışlarının bir

⁴⁴ Askeriyenin en önemli unsurlarından biri tımarlı sipahiler idi. Sipahi atlı asker anlamına gelir. Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", s.450.

⁴⁵ Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s.155-158.

⁴⁶ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskan Politikası", Divan İlmi Araştırmalar, 1999/1, Yıl:4, Sayı:6, 1999, ss.49-110, s.66.

⁴⁷ İlhan Şahin, "Göçebeler", Osmanlı Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 132.

kanuni yolu daha vardı ki bu ilmi gayelerle şehir ve kasabalara gidip oradaki medreselerde tahsil görme ve neticede "ulema" arasına girmektir⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin bu toplumsal yapısı temel alınarak herhangi bir nedenle ilgili olarak başvuruda bulunan şahıs öncelikle, genel toplumsal yapının özellikleri doğrultusunda yöneten / yönetilen ayrımına tabi tutulmuştur. Daha sonra yönetilen olarak nitelenenler yerleşim yerine göre şehirli / köylü olarak ayrılmıştır. Ayrıca dönemin toplumsal yapısında yine önemli bir gösterge olan din bakımından başvuruda bulunan kişiler, Müslüman ve gayrimüslim olmalarına göre sınıflandırılmış, gayrimüslimler ise hükümlerde ifade edilen şekilde Zimmi, Nasrani ve Yahudi olarak ve bunun dışındaki ender rastlanan dine mensup olanlar ise diğer başlığı altında tasnif edilmiştir.

- Şikayet edilenin sosyal / mesleki konumu

Herhangi bir nedenle ilgili olarak şikayet edilen şahıs yine öncelikle, genel toplumsal yapının özellikleri doğrultusunda yöneten / yönetilen ayrımına tabi tutulmuştur. Daha sonra yönetilen olarak nitelenenler yerleşim yerine göre şehirli / köylü olarak ayrılmıştır. Ve hükümlerde eğer meslek belirtilmişse bu bilgi de aktarılmıştır. Ayrıca dönemin toplumsal yapısında yine önemli bir gösterge olan din bakımından şikayet edilen kişiler, Müslüman ve gayrimüslim olmalarına göre sınıflandırılmış, gayrimüslimler ise hükümlerde ifade edilen şekilde Zimmi, Nasrani ve Yahudi olarak ve bunun dışındaki ender rastlanan dine mensup olanlar diğer başlığı altında tasnif edilmiştir.

- Hüküm tarihi

Ahkâm defterlerinde yer alan hükümler tasnif edilirken, hüküm yılları değerlendirilmiş ve böylelikle dönemsel olarak hükümlere yansıyan değişimlerin tespit edilebilmesi mümkün olmuştur.

III. 19. YÜZYILDA İSTANBUL EKONOMİSİNİN GENEL DURUMU

Osmanlı arşiv vesikaları incelendiğinde üç İstanbul tanımı çıkmaktadır. Birincisi dar, ikincisi orta ve üçüncüsü geniş manada İstanbul. Dar manada İstanbul, Sur içi ile sınırlı İstanbul'dur. Burası aynı zamanda

⁴⁸ Feridun M.Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirli ve Köylüler", Osmanlı, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.92.

İslambol, Asitane-i Saadet, Der-aliyye ve Konstantiniyye olarak da zikredilmektedir. Orta manada İstanbul, Suriçi ile birlikte Bilad-ı Selase adı verilen Eyüp, Galata ve Üsküdar kazalarının dahil olduğu İstanbul'dur. Geniş anlamda İstanbul denilince ise Suriçi ile birlikte Bilad-ı Selase kazalarıyla bunların ekleri olan yerler akla gelmektedir. Galata kazasının muzavafatı Bandırma'ya, Eyyüp veya Haslar dediğimiz kazanınki Vize'ye, Üsküdar'ınki ise Adapazarı'na kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla geniş manada İstanbul, Marmara bölgesinin büyük bir kısmını ihtiva etmektedir⁴⁹. Dersaadet ise şehrin surlar içine rastlayan ve içinde "Saadetlü" padişahla sadrazam ve diğer hükümet erkânı bulunan kısmı için kullanılmaktadır⁵⁰.

İstanbul Kazası; Batı'da Yedikule ile Ayvansaray arasındaki surlarla nihayetlenen ve Haliç ile Marmara'nın çevrelediği tarihi yarımada, yani eski Bizanslı oluşturan Sur içinden oluşan kazadır. Bugünkü Fatih ve Eminönü ilçelerinin olduğu bölgedir. Nefs-i İstanbul, Dersaadet veya Asitane-i Saadet isimleriyle de anılır. Bu bölgeye İstanbul Kadılığı adı verilirdi. İstanbul kadılığı en yetkili kadılıktı⁵¹.

Haslar Kazası; Sur dışından Silivri ve Çatalca'ya kadar uzanan Eyüp bölgesini içine alan kazadır. Havass-ı refia veya havass-ı aliyye isimleriyle de anılır. Eyüp kazasına Haslar kadılığı (Havass-ı Kostantiniye) adı verilirdi; bu kazaya, Büyükçekmece ve Küçükçekmece ile Çatalca ve Silivri dahildir. Bu kazanın bazı köyleri bugün Tekirdağ ve Kırklareli sınırları içindedir⁵².

Galata Kazası; Haliç'in kuzey kıyısından Karadenize kadar olan bölgeyi ve Batı Boğaziçi'ni kapsayan kazadır. Bugün Balıkesir sınırları içinde yer alan Marmara adası, Kapudağı yarımadası ve Erdek ile Bandırmayla birlikte Bursa ili içersinde yer alan Mudanya'da Galata kazasına bağlıydı⁵³.

Üsküdar Kazası; Bugün İstanbul'un Kocaeli sınırlarına giren birçok kazayı da içine alan Anadolu yakasını kapsayan kazadır. Üsküdar Kazası, İstanbul Sur içinin fethinden bir yüzyıl önce, 1352'de Orhan Gazi (1326–1360) tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştı. Günümüzde Kocaeli'ne bağlı olan Gebze, Şeyhler, Kaymaz, Karamürsel, Kandıra ve Ağaçlı ile

⁴⁹ Salih Aynural, İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti(1740-1840), Tarih Yurt Vakfı, İstanbul Yayınları, 2001, s.1.

⁵⁰ Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul Semtleri, Selis Kitaplar, İstanbul, 2010, s.19.

⁵¹ Aynural, İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti(1740-1840), s.1.

⁵² Ahmet Tabakoğlu, İstanbul Tarihi, Yayınlanmamış Kitap, s.74.

⁵³ Tabakoğlu, İstanbul Tarihi, s.74.

birlikte, Adapazarı'na ve Bursa'ya dahil bazı yerler ile Yalova Üsküdar kazasına bağlıydı⁵⁴.

18. yüzyıldaki ve 19. yüzyılın başındaki İstanbul yaşamının portresi, ufak tefek birkaç fark dışında 16. ve 17. yüzyıllardaki yaşamın portresiyle aynıydı. Kent hala üç ana bölümden oluşmaktaydı; en önemli bölümü kuzey, doğu ve güneydoğu yönünde Marmara Denizi kıyılarıyla Altın Boynuz, yani Haliç'teki savunma surları arasında yoğunlaşmıştı⁵⁵. Haliç'in diğer tarafındaki eski Ceneviz mahallesi Galata ile Asya yakasındaki Üsküdar da kentin diğer iki önemli bölgesiydi. Boğazın her iki yakasındaki çok sayıda küçük köy ve Haliç de kentin birer parçasıydı⁵⁶. Bazı özel haklardan yararlanan Rumlar daha çok Fener, Samatya, Cibali ve Boğaz kıyısındaki köylerin bir kısmına yerleşmişlerdi⁵⁷. Ermeniler daha çok Kumkapı ve Samatya'da oturuyorlardı. Yahudiler Balat, Hasköy, Kasımpaşa ve başka bazı yerlerde yaşıyorlardı. Galata o dönemde Rumların, Ermenilerin ve az sayıda Avrupalıyla Müslümanın yaşadığı bir bölgeydi. Pera ya da Beyoğlu, Avrupalı büyükelçilerin yerleşim yeri idi⁵⁸.

1828 yılında yapılan nüfus sayımına göre Dersaadet ile Bilad-ı Selase'nin (Eyüp, Galata, Üsküdar) nüfusu 359.000 idi⁵⁹. İstanbul nüfusu büyük ölçüde ticaretin yaygınlaşmasından dolayı 19. yüzyılda artmıştır. Başkent in yüzyıllar boyunca sunduğu sıradan fırsatlar, kırsal kesimdeki hırslı insanları kente çekmiş ve gelenler arasında saray ve devlet ileri gelenleri için çalışarak servet yapanlar olmuştur⁶⁰.

Osmanlı resmi yazışmaları 1844 sayımının tamamlanmasından hemen sonra başkentte büyük bir gayrimüslim akınının olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte İstanbul'daki nüfus patlamasının ana nedeni çok sayıda Müslümanın 1862 tarihinden itibaren Kafkaslar ve Balkanlar'dan göç etmiş olmasıydı. Ayrıca 1877-1878 yıllarındaki Rus-Osmanlı savaşı

⁵⁴ Tabakoğlu, İstanbul Tarihi, s.74.

⁵⁵ Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), 2.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.167-168.

⁵⁶ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.167.

⁵⁷ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.167.

⁵⁸ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.168.

⁵⁹ İlhan Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü",Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu(Ed.), içinde(525-539), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s 528.

⁶⁰ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.214.

İstanbul Ahkâm Defterlerinde Yer Alan
Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Hükümlerin Tahlili (1800-1875)

sirasında ve sonrasında da Kuzeydoğu Balkanlar Makedonya ve Dobruca'daki Müslüman halklar buralardan sürüldüğünde pek çok mülteci İstanbul'a yerleşmiştir⁶¹.

Yapılması 1881'de planlanan ancak bütün bölgelerde aynı anda yapılamayan, İstanbul'da 1885 yılında yapılan ve sonuçları 1893'te padişaha sunulan raporda yer aldığından 1881-1893 sayımı adı verilen sayımın sonuçlarına göre İstanbul ve mülhakatının cinsiyet ve dinsel/etnik cemaate göre dağılımı Tablo 1' de yer almaktadır⁶².

Tablo 1. İstanbul Nüfusu (1881-1893)

Dinsel/etnik cemaat	İslam		Rum		Ermeni		Bulgar		Katolik		Yahudi	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
İstanbul ve Mülhakatı	183.571	201.339	60.937	91.804	65.720	83.870	400	3.977	3.233	3.209	21.967	22.394
Dinsel/etnik cemaat	Protestan		Diğer		Yabancı Uyrıklı		Toplam		Genel Toplam			
	K	E	K	E	K	E	K	E	873.565			
İstanbul ve Mülhakatı	16.628	18.791	554	528	28.038	101.205	364.751	508.814				

Kaynak: Eldem (1970), Karpat (1978), Behar (1985)' den aktaran: Cem Behar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927, DİE, Ankara, 1996, s. 39-41.

19. yüzyılın başında başkent, ufak tefek işlerle uğraşan her çeşit insanla dolmuştu. 18. yüzyılın ilk üç çeyreği boyunca İstanbul, kısmen kırsal bölgelerde hakim olan emniyetsizlik kısmen de Osmanlı ekonomisinde "hizmet" sektörünün gelişmeye başlaması nedeniyle kırsal kesimden gelenlerin kesintisiz akınına uğramıştı. Bu akın 18. yüzyılın sonuna doğru Batı rekabetinin baskısı altında Osmanlı el sanatları üretimine ve dolayısıyla insan gücüne duyulan ihtiyaç azaldığı ve hükümet sıkı bir nüfus denetimi başlattığı için yavaşladı. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra muhtemel Rum isyanını önlemek amacıyla Bursa'dan ve bazı müelliflere nazaran Anadolu'nun diğer yerlerinden getirttiği Ermenileri şehrin altı muhtelif semtlerine yerleştirmiştir. Ermeniler bugün en çok Kumkapı, Yenikapı, Langa, Samatya ve diğer bazı yerlerde oturmaktadırlar. Sadece Müslümanları değil Hristiyanları da İstanbul'a getirterek çeşitliliği artırma politikası izlemiştir. Kanuni Sultan Süleyman da Belgrad'ı zaptettikten sonra oranın Hristiyan halkının bir kısmını getirterek Yedikule civarına

⁶¹ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.216.

⁶² Cem Behar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927), DİE, Ankara, 1996, s.39-42.

yerleştirmiştir⁶³. Osmanlıların bu nüfus ve iskan politikaları sonucu İstanbul'da dini ve etnik yapı hukuki olarak bir takım tasniflere yol açtı. Bu tasnifi Müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür⁶⁴.

İstanbul 19. yüzyılda Osmanlı devletinin siyasal başkenti olmasının yanı sıra bir iletişim merkezi (çünkü basın burada yoğunlaşmıştı) ve hızla değişen bir toplumun ekonomisinin can damarı olarak da yeni bir rol üstlenmişti⁶⁵. Tanzimat döneminde İstanbul'un yapısını ve yerleşmenin mekansal örgütlenmesini belirleyen temel faktör, Avrupa ticareti ve bu ticaretin 1840'lardan sonraki yapısıydı. Kentin Avrupa'ya açılan penceresi sayılan Pera'da, Tepebaşı'nda oteller, lüks pastaneler ve restoranlar, tiyatrolar ve parklar yapıldı. İstanbul'un ticaret merkezi Galata idi⁶⁶.

İstanbul'da gündelik hayat, idari görevleri yerine getiren devletin sivil yaşamı üzerinde yetki sahibi olan belediye reisinin (İstanbul efendisinin) ya da valinin idaresi altındaydı. Reisin yardımcısı olan naib, besin teminini denetliyor ve yiyecek fiyatlarını belirliyordu. Genellikle Unkapanı olarak bilinen Sarayburnu ve Fener arasındaki rıhtım, önceki yüzyıllarda da olduğu gibi kent ekonomisinin can damarıydı⁶⁷. Karadeniz'den ve Ege Denizi'nden tahıl taşıyan bütün gemiler yüklerini bu rıhtımda boşaltıyordu. Naib, teslim edilen buğdayın miktarını kaydediyor, fiyatını belirliyor ve sonra da fırınlara dağıtılmasını sağlıyordu. Tekelciliğe ve spekülasyona engel olmak amacıyla, alıcıların birkaç günden fazlası için tahıl depolamasına izin verilmiyor ve şahsi olarak yiyecek depolamak üzere tahıl ambarı ve depo inşa edilemiyordu. Yalnızca hükümetin büyük miktarda tahıl toplama ve ihtiyaç halinde kullanılmak üzere depolama hakkı vardı. Başkent için satın alınan buğdayın miktarı yüzyılın sonunda bir milyon kiloya kadar çıkmıştı. Hükümet depoladığı tahılı (Kasımpaşa tophanesinin çevresindeki bölgede ahşap kulübelerde saklanıyordu), bir sonraki yılın

⁶³ P. Ğugios İnciciyan, 18. Asırda İstanbul, Çevirmen: Hrand D. Andreasyan, 1.Baskı, İstanbul Fethi Derneği, İstanbul, 1976, s. 19-20.

⁶⁴ Yıldız Yılmaz, Osmanlı Döneminde İstanbul'un Yerleşim Bölgelerine Sosyoekonomik Bir Bakış (1700–1923), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1998, s.113.

⁶⁵ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.167.

⁶⁶ İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, İstanbul, 1997, s.190.

⁶⁷ Thomas Thornton, The Present State of Modern Turkey, 2nd edition, Vol.2, Joseph Mawman, London, 1809, s.23-24.

gemileri geldiğinde veya bozulma tehlikesi karşısında ya da piyasa fiyatları esaslı bir kar getirecek kadar yükseldiğinde satıyordu⁶⁸.

19. yüzyılın başında Osmanlı idaresi İstanbul'a sabit fiyatlarla tarımsal ürün temin etme konusunda daha çok sorunla yüz yüze geldi. 19. yüzyılın başında İstanbul'da ilk kez bir erzak sorununun yaşanması, birbiriyle ilintili bir dizi ekonomik ve siyasal etkenin⁶⁹ doğurduğu bir sonuçtu. Koşulların değişmesinde rol oynayan ekonomik ve siyasal gelişmeler; Osmanlı topraklarında gıda ürünlerine ve hammaddeye yönelik Avrupa talebinin artması, özellikle Balkanlar'daki yerel malların fiyatlarını, Osmanlı hükümetinin verdiği fiyatların üstüne çıkardı. 19.yüzyılın başında İstanbul'da serbest bir mal pazarı gelişti ve zamanla etkisini arttırarak devletin besin alım ve dağıtım işlemlerine sekte vurmaya başladı. 1829 yılında hükümetin kahve fiyatını belirleme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı; 1832 yılında İstanbul'da satılan diğer malların fiyatlarını saptama çabası da yine başarısız oldu. Bu arada yiyecek fiyatları da en üst düzeye çıkmıştı ve Avrupa'dan gelen işlenmiş malların da serbest pazarlarda satılıyor olması pazarın gelişimini hızlandırdı⁷⁰.

IV. İHTİLAFIN KONUSUNA GÖRE HÜKÜMLERİN TAHLİLİ

19.yüzyıla ilişkin olarak incelenen İstanbul Ahkâm Defterleri'ndeki tarım ile ilgili hükümlerin ihtilaf konusuna göre dağılımları bu bölümde toplu olarak değerlendirilecektir.

Bu amaçla, bütün hükümler ihtilafın konusuna göre; defter numarası, hüküm tarihi, başvuru yeri, müracaat eden ve şikayet edilenin sosyal konumu ile müracaat eden ve şikayet edilenin dini bakımından değerlendirilecektir.

⁶⁸ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.168-170.

⁶⁹ Hükümetin besin ve hammadde fiyatlarını saptayabilmesi, iç ve dış ticareti tam olarak denetleyebilmesine bağlıydı. Ticaretin denetlenmesi ise Osmanlı devletinin bağımsız bir dış siyaset takip etme ve kendi çıkarlarına en uygun ekonomik önlemleri becerisine bağlıydı. Ancak 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, kendi seçimi olan bir ekonomi siyaseti izleme özgürlüğünden gitgide yoksun kalmaya başladı. Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.170-171.

⁷⁰ Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), s.171.

Tarım ile ilgili hükümler konularına göre; "miri, tımar ve mülk toprağın tasarrufu, mirasen intikali,tefvizi, satışı, rehni", "miri, tımar ve mülk toprak ihtilafları", "vergiler","tımarlı sipahiler arasındaki tımarlı topraklarla ilgili ihtilaflar", "tımarlı sipahi ile mültezim arasındaki vergi ve iltizamla ilgili ihtilaflar", "tımarlı sipahi ile reaya arasındaki ihtilaflar" ve "diğer" konular olmak üzere 7 ana başlık altında toplanmıştır. Bu doğrultuda başvuru konuları değerlendirildiğinde her konu başlığındaki hüküm sayıları ve toplam hüküm sayısına oranı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir⁷¹.

Tablo 2. İhtilafın Konularına Göre Hükümlerin Dağılımı

İHTİLAFIN KONUSU	HÜKÜM SAYISI	YÜZDE DAĞILIMI
1. Miri, Tımar ve Mülk Toprağın Tasarrufu, Mirasen İntikali, Tefvizi, Satışı, Rehni	251	% 20
2. Miri, Tımar ve Mülk Toprak İhtilafları	777	%61
3. Vergiler	289	%23
4. Tımarlı Sipahiler Arasındaki Tımarlı Topraklarla İlgili İhtilaflar	42	%3.3
5. Tımarlı Sipahi ile Mültezim Arasındaki Vergi ve İltizamla İlgili İhtilaflar	3	% 0
6. Tımarlı Sipahi ile Reaya Arasındaki İhtilaflar	16	%1
7. Diğer Konular	68	% 5
8. Toplam	1265	

İhtilafın konusunu öncelikle, defter numaraları açısından incelendiğinde, aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, 13-26 numaralı defterlerin tümünde aynı konular yoğun olarak geçmiştir ki bunlar; "miri, tımar ve mülk toprak ihtilafları" ana başlığı altında bulunan "tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale"⁷² (bütün kararların %25.6'sı) ve "mera,

⁷¹ Tablomuzda yer alan toplam sayısı, toplam hüküm sayısını ifade etmektedir. Her konudaki hüküm sayıları toplanırsa 1446 rakamı elde edilecektir. Aradaki farkın sebebi bazı hükümlerin birden fazla konu ile ilgili olması ve dolayısıyla ilgili olduğu her konu başlığı altında değerlendirilmesidir. Yüzde oranı hesaplanırken her konu ile ilgili hüküm sayısı, toplam hüküm sayısı olan 1265'e bölünerek hesaplanmıştır.

⁷² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri İstanbul Ahkâm Defteri (A. DVNS. AHK. İS. d.) dipnot sistemimizde BOA

olarak kısaltılacak, hükümlerin ise sayfa numaraları yazılmayıp sadece defter numaraları ile hüküm numaraları yazılacaktır; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) 13(defter numarası)/939(hüküm numarası), BOA 13/1006, BOA 13/1013, BOA 13/1013, BOA 13/1025, BOA 13/1039, BOA 13/1063, BOA 14/60, BOA 14/63, BOA 14/78, BOA 14/85, BOA 14/85, BOA 14/90, BOA 14/99, BOA 14/106, BOA 14/149, BOA 14/175, BOA 14/239, BOA 14/249, BOA 14/285, BOA 14/300, BOA 14/303, BOA 14/324, BOA 14/343, BOA 14/344, BOA 14/346, BOA 14/354, BOA 14/ 356, BOA 14/361, BOA 14/ 361, BOA 15/26, BOA 15/29, BOA 15/92, BOA 15/108, BOA 15/118, BOA 15/165, BOA 15/168, BOA 15/170, BOA 15/173, BOA 15/ 212, BOA 15/ 237, BOA 15/ 278, BOA 15/326, BOA 15/337, BOA 15/346, BOA 15/370, BOA 15/386, BOA 15/392, BOA 15/419, BOA 15/ 15/430, BOA 15/458, BOA 16/33, BOA 16/44, BOA 16/70, BOA 16/93, BOA 16/123, BOA 16/131, BOA 16/137, BOA 16/150, BOA 16/152, BOA 16/161, BOA 16/174, BOA 16/213, BOA 16/229, BOA 16/259, BOA 16/28, BOA 16/315, BOA 16/318, BOA 16/ 357, BOA 16/360, BOA 16/363, BOA 16/387, BOA 16/483, BOA 16/513, BOA 16/515, BOA 16/518, BOA 16/575, BOA 16/590, BOA 16/689, BOA 16/707, BOA 16/742, BOA 16/745, BOA 17/3, BOA 17/4, BOA 17/11, BOA 17/12, BOA 17/112, BOA 17/153, BOA 17/157, BOA 17/179, BOA 17/189, BOA 17/230, BOA 17/245, BOA 17/ 258, BOA 17/278, BOA 17/ 285, BOA 17/290, BOA 17/300, BOA 17/316, BOA 17/360, BOA 17/372, BOA 18/49, BOA 18/55, BOA 18/59, BOA 18/96, BOA 18/128, BOA 18/155, BOA 18/221, BOA 18/ 314, BOA 18/332, BOA 18/379, BOA 18/400, BOA 18/409, BOA 18/411, BOA 18/412, BOA 18/416, BOA 18/420, BOA 18/436, BOA 19/88, BOA 19/106, BOA 19/110, BOA 19/ 147, BOA 19/190, BOA 19/196, BOA 19/199, BOA 19/212, BOA 19/219, BOA 19/225, BOA 19/233, BOA 19/267, BOA 19/271, BOA 19/314, 19/329, 19/377, 19/400, 19/406, 19/409, 19/446, 19/ 468, 19/471, 19/483, 19/489, 19/506, 19/519, 19/524, BOA 19/528, BOA 19/540, BOA 19/543, BOA 19/549, BOA 20/27, BOA 20/70, BOA 20/72, BOA 20/76, BOA 20/78, BOA 20/81, BOA 20/85, BOA 20/90, BOA 20/92, BOA 20/94, BOA 20/121, BOA 20/174, BOA 20/176, BOA 20/193, BOA 30/196, BOA 20/199, BOA 20/219, BOA 20/249, BOA 20/257, BOA 20/259, BOA 20/266, BOA 20/285, BOA 20/292, BOA 20/298, BOA 20/304, BOA 20/305, BOA 20/307, BOA 20/317, BOA 20/329, BOA 20/335, BOA 20/357, BOA 20/358, BOA 20/359, BOA 20/369, BOA 20/398, BOA 20/401, BOA 20/404, BOA 20/418, BOA 20/460, BOA 20/475, BOA 20/517, BOA 20/564, BOA 20/570, BOA 20/571, BOA 20/573, BOA 20/578, BOA 20/590, BOA 20/598, BOA 20/607, BOA 20/634, BOA 20/637, BOA 20/650, BOA 20/667, BOA 21/12, BOA 21/20, BOA 21/62, BOA 21/67, BOA 21/70, BOA 21774, BOA 21/86, BOA 21/93, BOA 21/105, BOA 21/112, BOA 21/140, BOA 21/141, BOA 21/150, BOA 21/162, BOA 21/167, BOA 21/175, BOA 21/224, BOA 21/228, BOA 21/249, BOA 21/250, BOA 21/ 273, BOA 21/276, BOA 21/289, BOA

yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale”⁷³ (bütün kararların %23.0’i)

21/294, BOA 21/301, BOA 21/302, BOA 21/321, BOA 21/322, BOA 21/330, BOA 21/334, BOA 21/336, BOA 21/337, BOA 21/350, BOA 21/353, BOA 21/356, BOA 21/358, BOA 21/362, BOA 21/423, BOA 21/424, BOA 21/425, BOA 21/426, BOA 21/429, BOA 21/479, BOA 21/488, BOA 22/23, BOA 22/39, BOA 22/47, BOA 22/56, BOA 22/62, BOA 22/67, BOA 22/71, BOA 22/94, BOA 22/107, BOA 22/110, BOA 22/136, BOA 22/144, BOA 22/148, BOA 22/183, BOA 22/196, BOA 22/212, BOA 22/214, BOA 22/219, BOA 22/224, BOA 22/232, BOA 22/235, BOA 22/239, BOA 22/241, BOA 22/247, BOA 22/250, BOA 22/261, BOA 22/266, BOA 22/274, BOA 22/277, BOA 22/281, BOA 22/288, BOA 22/298, BOA 22/303, BOA 23/2, BOA 23/42, BOA 23/50, BOA 23/88, BOA 23/99, BOA 23/101, BOA 23/110, BOA 23/121, BOA 23/135, BOA 23/147, BOA 23/155, BOA 23/176, BOA 23/192, BOA 23/193, BOA 23/221, BOA 23/249, BOA 23/250, BOA 23/252, BOA 23/261, BOA 23/283, BOA 23/286, BOA 23/305, BOA 23/323, BOA 23/240, BOA 23/348, BOA 23/350, BOA 23/351, BOA 23/372, BOA 24/62, BOA 24/69, BOA 24/121, BOA 24/131, BOA 24/138, BOA 24/153, BOA 24/154, BOA 24/155, BOA 24/266, BOA 24/270, BOA 25/31, BOA 25/68, BOA 25/96, BOA 25/160, BOA 25/230, BOA 25/259, BOA 26/3, BOA 26/10, BOA 26/12.

73

BOA 13/925, BOA 13/931, BOA 13/947, BOA 13/966, BOA 13/985, BOA 13/19023, BOA 13/1061, BOA 13/1069, BOA 14/4, BOA 14/68, BOA 14/75, BOA 14/79, BOA 14/84, BOA 14/95, BOA 14/103, BOA 14/127, BOA 14/139, BOA 14/141, BOA 14/244, BOA 14/268, BOA 14/301, BOA 14/325, BOA 14/334, BOA 14/348, BOA 14/362, BOA 14/378, BOA 15/141, BOA 15/188, BOA 15/215, BOA 15/230, BOA 15/243, BOA 15/245, BOA 15/276, BOA 15/293, BOA 15/325, BOA 15/390, BOA 15/434, BOA 16/48, BOA 16/59, BOA 16/79, BOA 16/215, BOA 16/217, BOA 16/236, BOA 16/238, BOA 16/284, BOA 16/289, BOA 16/315, BOA 16/362, BOA 16/394, BOA 16/395, BOA 16/434, BOA 16/437, BOA 16/447, BOA 16/456, BOA 16/462, BOA 16/464, BOA 16/536, BOA 16/544, BOA 16/584, BOA 16/669, BOA 16/706, BOA 16/715, BOA 16/758, BOA 17/21, BOA 17/47, BOA 17/80, BOA 17/156, BOA 17/158, BOA 17/199, BOA 17/220, BOA 17/247, BOA 18/27, BOA 18/33, BOA 18/36, BOA 18/39, BOA 18/54, BOA 18/77, BOA 18/113, BOA 18/134, BOA 18/151, BOA 18/176, BOA 18/180, BOA 18/443, BOA 19/13, BOA 19/26, BOA 19/50, BOA 19/86, BOA 19/111, BOA 19/144, BOA 19/173, BOA 19/317, BOA 19/355, BOA 19/376, BOA 19/378, BOA 19/392, BOA 19/394, BOA 19/417, BOA 19/425, BOA 19/440, BOA 19/445, BOA 19/477, BOA 19/492, BOA 19/493, BOA 19/501, BOA 19/502, BOA 19/507, BOA 19/507, BOA 19/515, BOA 19/516, BOA 19/525, BOA 19/526, BOA 20/29, BOA 20/35, BOA 20/56, BOA 20/70, BOA 20/76, BOA 20/80, BOA 20/82, BOA 20/84, BOA 20/96, BOA 20/104, BOA 20/105, BOA 20/127, BOA 20/133, BOA 20/134, BOA 20/151, BOA 20/154, BOA 20/155, BOA 20/166, BOA 20/194, BOA 20/197, BOA 20/223, BOA 20/257, BOA 20/262, BOA

konularıdır. Bunu takiben sıkça rastlanan diğer konular ise "miri, tımar ve mülk toprağın tasarrufu, mirsen intikali, satışı ve rehni" ana başlığı altındaki "miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali"⁷⁴ (bütün kararların

20/320, BOA 20/357, BOA 20/383, BOA 20/446, BOA 20/502, BOA 20/508, BOA 20/514, BOA 20/537, BOA 20/549, BOA 20/561, BOA 20/570, BOA 20/584, BOA 20/653, BOA 20/654, BOA 20/655, BOA 20/657, BOA 20/659, BOA 21/2, BOA 21/10, BOA 21/12, BOA 21/29, BOA 21/93, BOA 21/112, BOA 21/128, BOA 21/159, BOA 21/161, BOA 21/169, BOA 21/181, BOA 21/218, BOA 21/225, BOA 21/239, BOA 21/255, BOA 21/256, BOA 21/268, BOA 21/269, BOA 21/270, BOA 21/288, BOA 21/296, BOA 21/306, BOA 21/328, BOA 21/338, BOA 21/339, BOA 21/346, BOA 21/352, BOA 21/365, BOA 21/367, BOA 21/385, BOA 21/389, BOA 21/392, BOA 21/393, BOA 21/400, BOA 21/418, BOA 21/420, BOA 21/21, BOA 21/428, BOA 21/436, BOA 21/445, BOA 21/446, BOA 21/447, BOA 21/450, BOA 21/472, BOA 21/475, BOA 21/ 476, BOA 21/478, BOA 21/481, BOA 21/482, BOA 21/493, BOA 21/498, BOA 21/504, BOA 22/6, BOA 22/9, BOA 22/17, BOA 22/35, BOA 22/42, BOA 2/64, BOA 22/66, BOA 22/72, BOA 22/74, BOA 22/78, BOA 22/83, BOA 22/105, BOA 22/109, BOA 22/110, BOA 22/119, BOA 22/124, BOA 22/125, BOA 22/128, BOA 22/130, BOA 22/132, BOA 22/133, BOA 22/134, BOA 22/135, BOA 22/138, BOA 22/145, BOA 22/147, BOA 22/152, BOA 22/161, BOA 22/177, BOA 22/182, BOA 22/188, BOA 22/190, BOA 22/208, BOA 22/213, BOA 22/214, BOA 22/223, BOA 22/229, BOA 22/234, BOA 22/242, BOA 22/245, BOA 22/268, BOA 22/271, BOA 22/283, BOA 22/291, BOA 22/294, BOA 22/296, BOA 23/7, BOA 23/27, BOA 23/39, BOA 23/59, BOA 23/61, BOA 23/63, BOA 23/71, BOA 23/86, BOA 23/92, BOA 23/129, BOA 23/257, BOA 23/258, BOA 23/275, BOA 23/283, BOA 23/296, BOA 23/326, BOA 23/333, BOA 23/344, BOA 23/360, BOA 23/363, BOA 23/363, BOA 24/36, BOA 24/50, BOA 24/118, BOA 24/126, BOA 24/132, BOA 24/134, BOA 24/148, BOA 24/151, BOA 24/158, BOA 24/159, BOA 24/202, BOA 24/207, BOA 24/278, BOA 24/280, BOA 25/227, BOA 25/251, BOA 25/262, BOA 25/266, BOA 25/268, BOA 25/272, BOA 26/19, BOA 26/33, BOA 26/53.

⁷⁴ BOA 13/1006, BOA 14/60, BOA 14/63, BOA 14/149, BOA 14/285, BOA 14/302, BOA 14/306, BOA 14/314, BOA 14/329, BOA 14/356, BOA 14/357, BOA 14/364, BOA 15/84, BOA 15/103, BOA 15/160, BOA 15/170, BOA 15/212, BOA 15/386, BOA 15/483, BOA 16/51, BOA 16/102, BOA 16/108, BOA 16/123, BOA 16/143, BOA 16/180, BOA 16/213, BOA 16/244, BOA 16/259, BOA 16/318, BOA 16/360, BOA 16/542, BOA 16/696, BOA 16/707, BOA 16/711, BOA 16/742, BOA 17/112, BOA 17/230, BOA 17/287, BOA 17/300, BOA 18/55, BOA 18/92, BOA 18/93, BOA 18/96, BOA 18/221, BOA 18/232, BOA 18/280, BOA 18/232, BOA 18/280, BOA 18/282, BOA 18/308, BOA 18/314, BOA 18/376, BOA 18/384, BOA 18/396, BOA 18/397, BOA

%10.9'u) ve yine "miri, tımar ve mülk toprak ihtilafları" ana başlığı atındaki "bağ, bahçe ve bostana müdahale"⁷⁵ (bütün kararların %9,8'i) konularıdır. Hükümlerde en çok tekrar eden 12 ihtilaf konusu ile ilgili defter numaralarına göre dağılım aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

18/412, BOA 19/110, BOA 19/119, BOA 19/154, BOA 19/175, BOA 19/196, BOA 19/238, BOA 19/281, BOA 19/301, BOA 19/310, BOA 19/400, BOA 19/466, BOA 19/468, BOA 19/475, BOA 19/489, BOA 19/506, BOA 19/528, BOA 19/553, BOA 20/78, BOA 20/92, BOA 20/107, BOA 20/113, BOA 20/152, BOA 20/193, BOA 20/196, BOA 20/226, BOA 20/259, BOA 20/265, BOA 20/292, BOA 20/307, BOA 20/317, BOA 20/354, BOA 20/366, BOA 20/392, BOA 20/398, BOA 20/401, BOA 20/431, BOA 20/460, BOA 20/517, BOA 20/554, BOA 20/571, BOA 20/573, BOA 20/590, BOA 20/637, BOA 20/650, BOA 21/19, BOA 21/53, BOA 21/54, BOA 21/173, BOA 21/270, BOA 21/294, BOA 21/316, BOA 21/321, BOA 21/42, BOA 21/425, BOA 22/62, BOA 22/67, BOA 22/136, BOA 22/162, BOA 22/214, BOA 22/288, BOA 23/42, BOA 23/49, BOA 23/50, BOA 23/110, BOA 23/121, BOA 23/135, BOA 23/155, BOA 23/158, BOA 23/176, BOA 23/221, BOA 23/240, BOA 23/250, BOA 23/252, BOA 23/261, BOA 23/337, BOA 23/350, BOA 23/351, BOA 23/354, BOA 24/121, BOA 24/270, BOA 25/31, BOA 25/68, BOA 25/96.

75

BOA 14/105, BOA 14/136, BOA 14/355, BOA 14/379, BOA 15/130, BOA 15/139, BOA 15/172, BOA 15/177, BOA 15/194, BOA 15/436, BOA 16/12, BOA 16/28, BOA 16/34, BOA 16/72, BOA 16/82, BOA 16/85, BOA 16/87, BOA 16/112, BOA 16/121, BOA 16/140, BOA 16/157, BOA 16/275, BOA 16/278, BOA 16/294, BOA 16/311, BOA 16/312, BOA 16/379, BOA 16/384, BOA 16/459, BOA 16/503, BOA 16/512, BOA 16/576, BOA 16/647, BOA 16/648, BOA 16/664, BOA 17/80, BOA 17/108, BOA 18/141, BOA 18/171, BOA 18/212, BOA 18/285, BOA 18/375, BOA 19/17, BOA 19/45, BOA 19/269, BOA 19/409, BOA 19/471, BOA 20/47, BOA 20/51, BOA 20/58, BOA 20/60, BOA 20/197, BOA 20/213, BOA 20/252, BOA 20/280, BOA 20/303, BOA 20/413, BOA 20/447, BOA 20/461, BOA 20/472, BOA 20/547, BOA 20/593, BOA 20/597, BOA 21/15, BOA 21/93, BOA 21/112, BOA 21/113, BOA 21/136, BOA 21/157, BOA 21/202, BOA 21/241, BOA 21/248 BOA 21/253, BOA 21/254, BOA 21/257, BOA 21/314, BOA 21/334, BOA 21/380, BOA 21/419, BOA 21/444, BOA 22/68, BOA 22/82, BOA 22/108, BOA 22/108, BOA 2/131, BOA 22/189, BOA 22/210, BOA 22/220, BOA 22/227, BOA 22/228, BOA 22/236, BOA 22/237, BOA 22/248, BOA 22/261, BOA 22/274, BOA 22/306, BOA 23/53, BOA 23/80, BOA 23/145, BOA 23/238, BOA 23/248, BOA 23/287, BOA 23/313, BOA 23/349, BOA 24/24, BOA 24/30, BOA 24/56, BOA 24/57, BOA 24/76, BOA 24/78, BOA 24/92, BOA 24/152, BOA 24/192, BOA 24/197, BOA 24/198, BOA 24/233, BOA 24/301, BOA 24/311, BOA 25/10, BOA 25/38, BOA 25/104, BOA 25/92, BOA 25/201, BOA 25/229.

Tablo 3. İhtilaf Konusuna Göre Defter Numaralarının Dağılımı

DEFTER NUMARASI	İHTILAFIN KONUSU											
	Tımar, mülk çiftlik, arla ve arazilere müdahale	Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale	Miri toprağın, suzluk ve kamplağın mütasesit intikali	Bağ, balıpe ve bostana müdahale	Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödemeyenlerden verginin tahsili	Mülk bağ, balıpe ve tarlanın mütasesit intikali	Feraha vergi tahsili ve tahsili	Mültezimin vergi tahsiline müdahale	Tımar toprağın ferah ve tefrizi	Mülk çiftlik, arla, bağ ve balıpe salığı	Vergi gelirlerinin tahsiline müdahale	Vergiyetimi olmayanlardan vergi tahsili
13	6	8	1	-	9	2	3	3	-	-	-	1
14	21	18	11	4	5	5	10	6	-	1	-	2
15	21	11	7	6	11	5	5	9	1	-	1	2
16	31	26	16	26	15	15	15	7	2	4	1	8
17	19	8	4	3	10	4	2	4	-	3	-	-
18	17	12	15	5	8	4	3	4	2	2	-	-
19	31	27	17	5	13	5	4	1	5	2	-	1
20	53	40	28	16	10	8	11	-	2	2	15	1
21	44	52	10	17	3	-	7	-	7	4	3	2
22	33	46	6	15	-	6	-	-	4	5	-	-
23	28	20	18	8	-	3	1	-	2	-	-	1
24	10	14	2	14	-	6	-	-	2	2	-	1
25	6	6	3	6	-	3	-	-	-	1	-	-
26	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	324	291	138	124	84	65	61	35	28	26	25	19
% Oranı	25,6	23,0	10,9	9,8	6,6	5,1	4,8	2,8	2,2	2,1	2	1,5

İhtilafın konusu başvuru yeri açısından incelendiğinde, 19.yüzyıl İstanbul’unda tarım ile ilgili sorunların çözümüne ilişkin en fazla başvurunun Haslar kazası sınırları içinden yapıldığı görülmüştür . Haslar kazası sınırları içerisindeki kayıtlar ağırlıklı olarak, Silivri (107 hüküm ile kaza sınırları içindeki kararların %17.8’i) nahiyesi ile ilgilidir. Bunu Büyükçekmece (53 hükümle kaza sınırlarındaki toplam kararların %8.8’i), Terkos (49 hüküm ile toplam kararların %8.1’i), Midye ve Çatalca (38’er hüküm) ve Küçükçekmece (35 hüküm) nahiyeleri takip etmektedir. Haslar kazasında en çok yaşanan sorun ise “mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale” ile ilgilidir ve bunu “tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale” konuları takip etmektedir.

İhtilafın konu dağılımında, Haslar kazasını, sırasıyla Üsküdar ve Galata kazaları takip etmektedir. Üsküdar kazası da alt nahiyelerine göre sınıflandırılarak incelendiğinde ağırlıklı olarak, sırasıyla, Gebze (Üsküdar kazası sınırlarına giren toplam hükümlerin %34.7’si), Yaros (Üsküdar kazası sınırlarına giren toplam hükümlerin %15.5’i), ve Şile (Üsküdar kazası sınırlarına giren toplam hükümlerin %12,0’i) nahiyelerine yönelik hükümler olduğu görülmüştür. Üsküdar kazasından en çok başvuru ise “tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale” ile ilgilidir.

Galata kazası sınırları içindeki hükümler ise en çok Kapıdağ (46 hüküm ile Galata kazası sınırları içinde alınan kararların %42.9'u) nahiyesi ile ilgilidir. Bunu Bandırma (17), Marmara (14) ve Erdek (14) takip etmektedir. Bununla birlikte Galata sınırları içinde olup nahiyesi belirtilmeyen 10 tane hüküm bulunmaktadır. Galata kazasından en çok başvuru ise “bağ, bahçe ve bostana müdahale” konularıyla ilgilidir.

İstanbul ile ilgili sadece 10 hüküm bulunmaktadır. İstanbul kazası için verilen tarım ile ilgili hükümlerin, ihtilaf konularına göre dağılımları değerlendirildiğinde, İstanbul kazası sınırları dahilinde en çok müracaat konusu, çoban ve hayvan sürülerinin tarım yapılan araziye müdahalesi, zarar vermesi (4 karar) ile ilgilidir. İhtilaf konularına göre başvuru yerlerinin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. İhtilafın Konusuna Göre Başvuru Yerlerinin Dağılımı

YER	İHTILAFIN KONUSU											
	Tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale	Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale	Miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasın intikali	Bağ, Bahçe ve bostana müdahale	Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödeyenlerden verginin tahsili	Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasın intikali	Fazla vergi talebi ve tahsili	Mültezamin vergi tahsiline müdahale	Tımar toprağın ferag ve tevzi	Mülk çiftlik, tarla, bağ ve bahçe satış	Vergi gelirlere tahsiline müdahale	Vergiye tabi olmayanlardan vergi tahsili
Haslar	144	212	48	28	34	14	27	16	9	7	1	11
Üsküdar	155	61	84	55	42	33	29	15	14	13	21	7
Galata	25	18	6	41	8	18	5	3	5	6	3	1
İstanbul	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
TOPLAM	324	291	138	124	84	65	61	35	28	26	25	19

İhtilafın konusunu, müracaat edenin sosyal konumuna göre değerlendirdiğimizde yoğun olarak köyde yaşayan yönetilenlerin şikayette bulunduğunu görmekteyiz. Bu yönetilenlerin, en çok yine “tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale” ile ilgili şikayette veya talepte buldukları ve bunu “mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale” konularının takip ettiği görülmüştür. Yönetilenlerin de yine aynı şekilde en çok “tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale” ve bunu takiben “mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale” ile ilgili şikayet veya talepte buldukları görülmüştür. Bunun yanısıra yönetilenlerin yerleşim durumuna göre ağırlıklı olarak köylü olduğu da tespit edilmiştir.

Tablo 5. İhtilafın Konusuna Göre Müracaat Edenin Sosyal Konumu

MÜRACAAT EDENİN SOSYAL KONUMU	İHTILAFIN KONUSU											
	Tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale	Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale	Miri toprağın, sazlık ve kamaşlığın mirasın intikali	Bağ, bahçe ve bostana müdahale	Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödeyenlerden verginin tahsili	Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasın intikali	Fazla vergi talebi ve tahsili	Mültezimin vergi tahsiline müdahale	Tımar toprağın ferag ve tevizi	Mülk çiftlik, tarla, bağ ve bahçe satışı	Vergi gelirlerinin tahsiline müdahale	Vergiyse tabi olmayanlardan vergi tahsili
I.YÖNETEN	44	36	3	8	47	2	6	3	-	-	2	2
II.YÖNETİLEN	271	235	133	112	28	61	53	25	25	25	21	17
A.Şehirli	55	19	36	47	3	22	4	1	9	15	2	2
B.Köylü	216	216	97	65	25	39	49	24	16	10	19	15
YOK	7	19	2	4	9	2	2	4	3	1	2	-
BELİRTİLMEMİŞ	2	1	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
TOPLAM	324	291	138	124	84	65	61	35	28	26	25	19

İhtilafın konusu, aynı şekilde şikayet edilenin sosyal konumu açısından ele alınırsa, yine benzer sonuçların elde edildiği görülecektir. Yine müracaat edenlerin sosyal konularında da olduğu gibi, şikayet edilenlerin sosyal konularında da, köyde yaşayan yönetilenlerin ağırlıklı olduğu görülüyor. Bu köylü yönetilenler, yine en fazla, “tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale” ve bunu takiben “mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale” konuları ile ilgili şikayet edilmişlerdir.

Tablo 6. İhtilafın Konusuna Göre Şikayet Edilenin Sosyal Konumu

ŞİKAYET EDİLENİN SOSYAL KONUMU	İHTILAFIN KONUSU											
	Tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale	Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale	Miri toprağın, sazlık ve kamaşlığın mirasın intikali	Bağ, bahçe ve bostana müdahale	Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödeyenlerden verginin tahsili	Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasın intikali	Fazla vergi talebi ve tahsili	Mültezimin vergi tahsiline müdahale	Tımar toprağın ferag ve tevizi	Mülk çiftlik, tarla, bağ ve bahçe satışı	Vergi gelirlerinin tahsiline müdahale	Vergiyse tabi olmayanlardan vergi tahsili
I.YÖNETEN	28	25	29	6	1	5	41	3	-	1	2	9
II.YÖNETİLEN	287	250	107	114	73	58	18	25	25	24	21	8
A.Şehirli	62	21	29	48	3	20	2	1	8	14	2	1
B.Köylü	225	229	78	66	70	38	16	24	17	10	19	7
YOK	8	16	2	4	10	2	2	4	3	1	2	2
BELİRTİLMEMİŞ	1	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
TOPLAM	324	291	138	124	84	65	61	35	28	26	25	19

İhtilafın konusu, müracaat eden tarafın dinine göre incelenirse; müracaatların genel olarak Müslümanlar tarafından yapıldığı görülmüştür. Ancak diğer konulardan farklı olarak “bağ, bahçe ve bostana müdahale” ile ilgili müracaat eden gayrimüslim sayısı Müslümanlardan fazladır. Daha detaylı bir inceleme yapıldığında bu konuyla ilgili ihtilafların %85.3’ünün gayrimüslimler arasında geçtiği tespit edilmiştir. Tarafları oluşturan gayrimüslim tebaanın ise Zimmi ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Tablo 7. İhtilafın Konusuna Göre Müracaat Edenin Dini

MÜRACAAT EDENİN DİNİ	İHTILAFIN KONUSU											
	Timar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale	Mera, yaylak, kırçak, otlak, çayır vb. müdahale	Miri toprağın, suzlık ve kamışığın mirasen intikali	Bağ, bahçe ve bostana müdahale	Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödeyenlerden verginin tahsili	Mülk bağ, bahçe ve tarlaların mirasen intikali	Fizula vergi talebi ve tahsili	Mültezimin vergi tahsiline müdahale	Timar toprağın ferag ve tefvizi	Mülk çiftlik, tarla, bağ ve bahçe satış	Vergi gelirlerinin tahsiline müdahale	Vergiyeye tabi olmayanlardan vergi tahsili
I. MÜSLÜMAN	256	207	113	52	75	27	47	34	18	15	24	15
II. GAYRİMÜSLİM	61	25	23	68	-	36	11	-	7	10	-	3
A. Zimmi	51	23	18	51	-	23	10	-	7	10	-	3
B. Nasrani	6	2	4	14	-	13	-	-	-	2	-	-
C. Yahudi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
D. Diğer	4	1	1	7	-	1	1	-	-	-	-	-
YOK	8	28	2	4	9	2	2	1	3	1	1	-
BELİRTİLMEMİŞ	1	32	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
TOPLAM HÜKÜM	324	291	138	124	84	65	61	35	28	26	25	19

İhtilafın konusu şikayet edilen tarafın dini açısından ele alınırsa, yine müracaat eden taraf ile benzer sonuçlara ulaşıldığı görülecektir. Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği üzere, başvurunun yapıldığı konularda şikayet edilenlerin Müslüman ağırlıklı olduğu ancak buna bir istisna olarak “bağ, bahçe ve bostana müdahale” konusunda şikayet edilenlerin gayrimüslim (çoğu Zimmi) ağırlıklı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bağ, bahçe ve bostana müdahale hususunda daha çok gayrimüslimlerin kendi aralarında sorun yaşadığı görülmektedir.

Tablo 8. İhtilafın Konusuna Göre Şikayet Edilenin Dini

ŞİKAYET EDİLENİN DİNİ	İHTİLAFIN KONUSU											
	Tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale	Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale	Min toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasın intikali	Bağ, bahçe ve bostana müdahale	Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödeyenlerden verginin tahsili	Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasın intikali	Fazla vergi talebi ve tahsili	Mültezinin vergi tahsiline müdahale	Tımar toprağın ferag ve tefvizi	Mülk çiftlik, tarla, bağ ve bahçe satış	Vergi gelirlerinin tahsiline müdahale	Vergiye tabi olmayanlardan vergi tahsili
İ.MÜSLÜMAN	244	195	110	52	65	26	53	28	20	13	22	12
İİ.GAYRİMÜSLİM	60	26	23	67	9	36	3	-	5	11	-	1
A.Zimmi	49	23	14	49	9	28	3	-	3	9	-	1
B.Nasrani	6	-	5	13	-	9	-	-	2	3	-	-
C.Yahudi	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
D.Diğer	3	5	1	8	-	3	-	-	-	-	-	-
YOK	9	24	2	4	10	2	2	4	3	1	2	2
BELİRTİLMEMİŞ	15	48	3	2	2	1	3	3	-	1	1	4
TOPLAM HÜKÜM	324	291	138	124	84	65	61	35	28	26	25	19

İhtilafın konusu, son olarak hükümlerin yıllarına göre toplu olarak değerlendirildiğinde görülmektedir ki her dönemde tarımla ilgili sorunlar önemli bir değişim göstermemiş ve her dönem tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale ve mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale konuları en çok sorun teşkil eden konular olmuştur. Vergi ödemeyenlerden veya eksik ödeyenlerden tahsili ile ilgili sorunlara 1800-1820 yıllarında daha sık rastlanırken 1820'den sonra azalmış ve 1841'den sonra bu konu ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamıştır. Yine fazla vergi talebi ve tahsili, vergiye tabi olmayanlardan vergi tahsili gibi vergi ile ilgili sorunlarla ilgili kayıtlara 1840 yılından sonra hemen hemen hiç rastlanmamıştır. Hükümlerde en çok geçen 12 ihtilaf konusu ile ilgili kayıtların yıllara göre dağılımı aşağıda tablo yardımıyla gösterilmiştir.

Tablo 9. İhtilaf Konularının Yıllara Göre Dağılımı

HÜKÜM TARİHİ	İHTİLAFIN KONUSU											
	Timar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale	Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale	Miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali	Bağ, Bahçe ve bostana müdahale	Vergi ödemeyenlerden ve eksik ödeyenlerden verginin tahsili	Mülk bağ, bahçe ve tarlamanın mirasen intikali	Fazla vergi talebi ve tahsili	Mülk teziminin vergi tahsilatine müdahale	Timar toprağın ferağ ve tefvizi	Mülk çiftlik, tarla, bağ ve bahçe satışı	Vergi gelirlerinin tahsilatine müdahale	Vergiye tabi olmayanlardan vergi tahsili
1800-1805	59	40	25	22	29	19	19	20	1	2	2	7
1806-1810	29	28	11	16	13	8	16	9	2	4	-	6
1811-1815	27	14	18	6	16	8	3	5	2	4	-	-
1816-1820	36	34	18	8	14	8	8	1	5	2	5	1
1821-1825	33	20	18	6	5	2	4	-	2	-	5	1
1826-1830	12	10	7	6	3	2	1	-	-	2	7	-
1831-1835	19	14	6	7	2	-	4	-	4	2	5	-
1836-1840	26	36	6	10	2	-	5	-	3	2	1	2
1841-1845	16	38	4	5	-	2	-	-	1	3	-	-
1846-1850	31	24	11	13	-	5	1	-	4	2	-	1
1851-1855	18	12	9	12	-	4	-	-	2	1	-	-
1856-1860	9	12	3	9	-	5	-	-	2	1	-	1
1861-1865	3	1	2	4	-	2	-	-	-	1	-	-
1866-1870	2	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1871-1875	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	324	291	138	124	84	65	61	35	28	26	25	19

V. SONUÇ

İstanbul Ahkam Defterleri'nde kayıt altına alınmış, 1800-1875 dönemine ait tarımsal faaliyetlerle ilgili en çok karşılaşılan ihtilaf konusu "timar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale" konusudur ki tüm başvuruların %25'ini bu konu oluşturmuştur. Bunu "mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale" (tüm başvuruların %23'ü) ile "miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali" (tüm başvuruların %10.9'u) konuları takip etmektedir.

İhtilaf konularının başvuru yerine göre dağılımı incelendiğinde, en çok karşılaşılan "timar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale" sorunları ile ilgili hükümlerin %47.8'i Üsküdar ve %47.2'si ise Haslar kazası ile ilgilidir. Yani timar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale sorunlarının %95'i Haslar ve Üsküdar kazasında gerçekleşmiştir.

İstanbul Ahkâm Defterlerinde Yer Alan
Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Hükümlerin Tahlili (1800-1875)

En çok karşılaştığımız ikinci ihtilaf konusu olan "mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale" ihtilafıyla ilgili başvuruların ise %75.6'sının Haslar kazasında geçtiği tespit edilmiştir. En çok karşılaştığımız üçüncü ihtilaf konusu olan "miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali" ile ilgili başvuruların, %60.8'i Üsküdar, %36.2'si ise Haslar kazasından gerçekleşmiştir.

İstanbul merkezli sorunlar ise toplam 10 hükümden oluşmaktadır ve en çok geçen hüküm konusu "çoban ve hayvan sürülerinin tarım yapılan araziye müdahalesi, zarar vermesi" ile ilgilidir (4 hüküm).

İhtilaf konuları müracaat edenin sosyal/mesleki konumuna göre değerlendirildiğinde, en çok karşılaşılan "tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale" ve "mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale" ile ilgili müracaatların %75.3'ü Müslümanlar tarafından yapılmıştır. Buna karşılık diğer konulardan farklı olarak "bağ, bahçe ve bostana müdahale" ve "mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali" konularıyla ilgili başvurularda gayrimüslim sayısı Müslüman sayısından fazladır. Şöyle ki, "bağ, bahçe ve bostana müdahale" ile ilgili başvuruların %54.8'ini gayrimüslimler, %41.9'unu ise Müslümanlar yapmıştır. Bununla birlikte "mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali" ile ilgili başvuruların %55.3'ü gayrimüslim ve %41.5'i ise Müslümanlar tarafından yapılmıştır. Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu yine Zimmilerden oluşmaktadır. Buradan yola çıkarak gayrimüslimlerin bağ ve bahçecilik ile uğraştıklarını söyleyebiliriz.

İhtilaf konularının yıllara göre dağılımına bakıldığında, bütün yıllarda aynı konuların; "tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale", "mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale" ve miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali" konularının ön plana çıktığı görülmüştür. Bunun yanı sıra ihtilafların 1800'lü yılların başında yoğun olduğunu görüyoruz.

İncelenen 1265 hükmün 781'inde sorun yönetilenler arasında gerçekleşmiştir. Yönetilenler arasındaki sorunlar en çok "tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale" (252 hüküm), ve "mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale" (205 hüküm) konuları ile ilgilidir.

Yönetilenler ile yönetenler arasındaki ihtilafları biraz daha detaylı olarak değerlendirdiğimizde iki sınıf arasında tarım ile ilgili yaşanan sorunları görme imkanı doğmaktadır. Yönetenlerin yönetilenleri şikayet ettiği 173 hüküm tespit edilmiş olup bu şikayetlerin nedenleri ana başlıklar üzerinden incelendiğinde; en çok "vergiler" ile ilgili hüküm bulunduğu (85 kayıt) ve bunu "miri, tımar ve mülk toprak ihtilafları" ile ilgili 47 hükmün takip ettiği görülmüştür. Buradan yola çıkarak yönetenlerin yönetilenlerle

ilgili şikayetlerinin daha çok vergiler ile ilgili olduğu ve bunu miri, tımar ve mülk toprak ihtilaflarının takip ettiğini söyleyebiliriz.

Yönetilenlerin yöneteni şikayet ettiği 147 hükümde ise, en çok geçen şikayet nedenlerine bakıldığında; "vergiler" ile ilgili 58 kayıt, "miri, tımar ve mülk toprak ihtilafları" ile ilgili 49 kayıt ve "miri, tımar ve mülk toprağın tasarrufu, mirasen intikali, tefvizi, satışı, rehni" konularıyla ilgili 35 kayıt bulunduğu görülmüştür. Bu bilgiler doğrultusunda yönetilenlerin yönetenleri şikayet ettikleri hükümlerde de vergilerin ve miri, tımar ve mülk toprak ihtilaflarının yoğun olduğunu söyleyebiliriz.

İncelenen 1265 hükmün 44'ünde sorun yönetenler arasında gerçekleşmiştir. Bu hükümlerin konulara dağılımı yönetenler arasındaki ihtilafların konu tasnifinde kullandığımız ana başlıklar üzerinden değerlendirildiğinde, "vergiler" ile ilgili 18 kayıt, "tımarlı sipahiler arasındaki tımarlı topraklarla ilgili ihtilaflar" ile ilgili 13 kayıt ve "miri, tımar ve mülk toprak ihtilafları" konularıyla ilgili 11 kayıt bulunduğu görülmüştür.

Ahkam Defterleri tutulduğu dönemde insanların yaşadıkları anlaşmazlıkları ve devletin bunlara getirdiği çözümleri göstermesi bakımından oldukça önemli bir kaynak niteliğindedir. İstanbul Ahkâm Defterleri bize bölgenin demografik yapısı, nahiyeleri, toplumun sorunları, iktisadi yapısı ve halk arasındaki ilişkiler hakkında bilgi vermektedir.

İstanbul için tutulmuş olan Ahkam Defterleri'nde yer alan tarımsal faaliyetlerle ilgili 1800-1875 dönemine ait 1265 hüküm kaydından elde edilen bilgilerden yola çıkarak, tarımın daha çok Haslar ve Üsküdar kazalarında yapıldığı bununla birlikte Galata kazasında ise bağ ve bahçeciliğin daha yaygın olduğunu görülmektedir. Tarımda yaşanan sorunların ağırlıklı olarak Müslüman reayalar arasında geçtiği ve sorunların daha çok birbirinin toprağına haksız müdahale, mera yaylak ve kışlak kullanımı ile ilgili anlaşmazlıklar ve mirasen intikalde hak eden kişiye intikal etmesinin sağlanmasında yaşanan problemlerden kaynaklandığı görülmüştür. O dönemde halkın en çok sorun yaşadığı bu konularla ilgili ilettikleri şikayetler ve bununla ilgili devletin sunduğu çözümlerle ilgili yapılacak çalışmalar o dönemde bu alandaki hukuki boşlukları tespit edebilmek açısından da önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AYDIN M.Akif: Türk Hukuk Tarihi, 5.Baskı, Hars Yayıncılık, İstanbul 2005.
- AYNURAL, Salih: İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840), Tarih Yurt Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet: İstanbul Semtleri, Selis Kitaplar, İstanbul 2010.
- BAYRAKÇI, Halil: Osmanlı Toprak Sistemi: Miri Hukuk, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, İkinci Baskı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 42, İstanbul 2000.
- BEHAR, Cem, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927, DİE, Ankara 1996.
- CİN, Halil ve S.Gül Akyılmaz: Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995.
- CİN, Halil: Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1987.
- CİN, Halil: Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Yenigün Matbaası, Ankara 1978.
- ÇELİK, Gülfettin: "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskan Politikası", Divan İlmî Araştırmalar, 1999/1, Yıl:4, Sayı:6,ss.49-110, 1999.
- DÜREN, Akın: Toprak Hukuku Dersleri. A.Ü.H.F. Yayınları No:306, Ankara 1972.
- EMECEN, Feridun M: "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler", Osmanlı, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- GENÇ, Mehmet: Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- GÜNAY, Ramazan: "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkam Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2013/1, Sayı:17, ss.9-29.

İNCİCİYAN, P. Ğugios : 18. Asırda İstanbul, Çevirmen: Hrand D. Andreasyan, 1.Baskı,1976.

İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi (1792-1875), (Yayınlanmamış kitap), Proje ve Yayın Yönetmeni: Ahmet Kal'a, Yayın Hazırlama Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara ve Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul 2012.

KAL'A Ahmet (Proje Yöneticisi): İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi II (1757-1763), Yayın Hazırlama Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997.

KAL'A, Ahmet (Proje Yöneticisi): İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi II (1757-1763), Yayın Hazırlama Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997.

KAL'A, Ahmet (Proje Yöneticisi): İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi I (1743-1757), Yayın Hazırlama Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997.

KAZICI, Ziya: Osmanlı Toplum Yapısı, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.

KURT, Yılmaz: "Osmanlı Toprak Yönetimi", Güler Eren (Ed.). Osmanlı Ansiklopedisi içinde. Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 59-65.

KÜÇÜKKALAY, Abdullah Mesud: Osmanlı Toprak Sistemi- Miri Rejim, Güler Eren (Ed.), Osmanlı Ansiklopedisi. C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss.53-58.

QUATAERT, Donald: Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922), 7. Baskı, Ayşe Berktaş (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

SAHİLLİOĞLU, Halil: "Ahkâm", İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

SHAW, Stanford: Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Birinci Cilt, Mehmet Harmancı (çev.), E Yayınları, İstanbul 1982.

ŞAHİN İlhan: "Göçebeler", Osmanlı Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

- TABAKOĞLU, Ahmet, İstanbul Tarihi, Yayınlanmamış Kitap.
- TABAKOĞLU, Ahmet: "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", Güler Eren (Ed.). Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- TABAKOĞLU, Ahmet: Türk İktisat Tarihi, 7. Baskı, Dergah Yayınları, Ankara 2005.
- TABAKOĞLU, Ahmet: "Osmanlı Mali Yapısının Ana Hatları", Güler Eren (Ed.). Osmanlı Ansiklopedisi. Cilt 3. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- TEKELİ, İlhan: "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü",Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), içinde (525-539), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- THORNTON, Thomas, The Present State of Turkey, 2nd edition, Vol.2, Joseph Mawman, London 1809.
- ÜÇOK, Coşkun ve Ahmet Mumcu: Türk Hukuk Tarihi, 11.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2006.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin: "Osmanlı Toplumu", Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), Osmanlı Devleti Tarihi Cilt 2 içinde. IRCICA (İslam Tarih, Sanat, Kültür Araştırma Merkezi), İstanbul 1999, ss.441-510.
- YILDIZ, Yılmaz: Osmanlı Döneminde İstanbul'un Yerleşim Bölgelerine Sosyoekonomik Bir Bakış (1700–1923), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1998.

ARŞİV BELGELERİ

- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri İstanbul Ahkâm Defterleri içinde 13-26 numaralı Defterlerde yer alan 1275 belge.